
KÖNYV, KÖNYVTÁR, KÖNYVTÁROS

23. évfolyam 1. szám

2014. január

Tartalom

Könyvtárpolitika

- Hajnal Ward Judit:** Hungarika dokumentáció. Beszélgetés Kovács Ilonával, az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Dokumentációs osztályának nyugalmazott vezetőjével 3
- Deák Nóra:** Az első negyven év. Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete 14

Kiállítás

- Knapp Éva:** Csillagászat-történeti tudásvagyon. Kiállítás a budapesti Egyetemi Könyvtárban 23

Napló

- Czirok Ferenc:** Az olvasás varázslata 30

Perszonália

- Jónás Károly:** Balázsné Veredy Katalin (1934–2013) 48

Könyv

- Pogány György:** A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 51
- Mák Ferenc:** A fölvilágosult prókátor testamentuma. Vitkovics Mihály könyvtára 53

From the contents

Judit Hajnal Ward: Hungarica documentation. Interview with Ilona Kovács, retired Head of the Hungarica Documentation Department of the National Széchényi Library (3);
Nóra Deák: The first forty years. American Hungarian Educators' Association (14);
Ferenc Czirok: The magic of reading (30)

Cikkeink szerzői

Czirok Ferenc esszéíró, író, képzőművész (Zell am See); *Deák Nóra*, az Eötvös Loránd Tudományegyetem Angol–Amerikai Intézet könyvtárának vezetője; *Hajnal Ward Judit*, a New Jersey-i Rutgers Egyetem Alkoholtudományi Könyvtárának vezetője; *Jónás Károly*, az Országgyűlési Könyvtár ny. osztályvezetője; *Knapp Éva*, az ELTE Egyetemi Könyvtár Főigazgatói Kabinetjének tudományos referense; *Mák Ferenc*, bibliográfus, művelődéstörténész (Budapest); *Pogány György*, a pilisi Kármán József Városi Könyvtár igazgatója

Szerkesztőbizottság:

Bánkeszi Lajosné (elnök)

**Bartos Éva, Biczák Péter, Borostyániné Rákóczi Mária,
Dancs Szabolcs, Fülöp Attiláné**

Szerkeszti:

Mezey László Miklós

A szerkesztőség címe: 1827 Budapest I., Budavári Palota F épület; Telefon: 224-3791; E-mail: 3k@oszk.hu;

Internet: www.ki.oszk.hu/3k

Közreadja: a Könyvtári Intézet

Felelős kiadó: **Bánkeszi Lajosné**, a Könyvtári Intézet igazgatója

Technikai szerkesztő: **Korpásné Balczer Gabriella**

Borítóterv: **Gerő Éva**

Nyomta a NALORS Grafikai Nyomda, Vác

Felelős vezető: **Szabó Gábor**

Terjedelem: 5,1 A/5 kiadói ív.

Lapunk megjelenését támogatta az
Emberi Erőforrások Minisztériuma
Nemzeti Kulturális Alap

Terjeszti a Könyvtári Intézet
Előfizetési díj 1 évre 4800 Ft. Egy szám ára 400 Ft.
HU-ISSN 1216-6804

Hajnal Ward Judit

Hungarika dokumentáció

Beszélgetés Kovács Ilonával,
az Országos Széchényi Könyvtár
Hungarika Dokumentációs osztályának
nyugalmazott vezetőjével

2001. december 13-án rendezte az Amerikai Magyar Könyvtár és Történelmi Társulat a New York-i Magyar Házban azt a nagysikerű előadást, ahol Kovács Ilona a Hungarika Információ, Hungarika WWW és a Hungarika Névkataszter adatbázisait ismertette a hallgatósággal. A három adatbázis akkor az Országos Széchényi Könyvtár honlapján elérhető volt, és mind a külföldön élő magyarok, mind a hazai felhasználók számára rendkívül hasznos információval szolgált. Megtalálható a kérdőív, amellyel a Hungarika Névkataszter adatbázisából hiányzó személy bejelenthető, de a keresés hiperlinkje nem él. 2013 májusában a Magyar Könyvtárosok Világtalálkozóján ígéretet kaptunk, hogy utánanéznék, miként lehetne helyreállítani a hiányzó oldalakat. A téma szakértője, Kovács Ilona, aki egyben az adatbázisok megteremtője, gondozója és lelkes híve. Segítségével szeretnénk utánajárni, milyen felhasználói igényeket elégítettek ki ezek az adatbázisok, és kideríteni, hogy vajon ma is szükség van-e rájuk. Személyes ismeretségünk tizenkét évvel ezelőtt kezdődött, amikor mindketten a Rutgers Egyetem Magyar Intézetének égisze alatt képviseltük a magyar kultúrát az Egyesült Államokban.

– *Hogy kerül egy könyvtáros Amerikába?*

– A Hungarika Dokumentációs osztály vezetését 2001 őszén utódaimnak átadva, nyugdíjas életem első szakaszában az American Hungarian Foundation könyvtára értékes anyagának feldolgozására Fulbright-ösztöndíjjal érkeztem a New York szomszédságában lévő New Brunswickba, New Jersey állam legjelentősebb magyar központjába. Egyik örömteli és szeretett feladatból a másikba léptem át, bár az indulásom nem volt éppen zavartalan, mert a mindenki által ismert terrortámadás dátuma, szeptember 11., éppen egybeesett a tervezett utazásom idejével. Így két hét várakozás után tudtam csak útra kelni, de semmi sem tudott visszatartani. Vonzott a lehetőség és a feladat. Két évtized munkájának eredményeként hagytam

hátra a hungarika regisztráció és tájékoztatás három adatbázisát: a *Hungarika Információt*, a *Hungarika Névkatasztert* és a külföldi hungarika gyűjteményekről készült adatgyűjtés alapján közreadott kiadványsorozatra¹ épült információs adatbázist, az úgynevezett *Hungarika WWW*-t. Ezekről a munkáinkról és eredményeinkről kértek előadást először a Rutgers Egyetem könyvtárosai, majd az említett New York-i Magyar Ház könyvtárának programszervezői. Akkor még mindhárom adatbázis működött. A *Hungarika Információ* egy fejlesztés során a mai Humanus adatbázisba került át új metodikával, a másik két adatbázis ma már nem elérhető, részben a fejlesztés hiányának következtében.

– *Mi is az a hungarika? Közismerten a hungarika a magyar vonatkozású dokumentum fogalmának gyűjtőneve. E gyűjtőnévnek azonban – különböző ismérvek alapján – több típusát tudjuk megkülönböztetni. Egy-egy szolgáltatás megtervezésekor – legyen az könyvbeszerzés, bibliográfia vagy információs szolgáltatás – a szolgáltatás céljának megfelelően, közülük tudunk választani, és ennek alapján tudjuk a szolgáltatásunk tartalmi összetételét, azaz gyűjtőkörét meghatározni. Az OSZK hungarika programjában hogyan illeszkedtek ezek a hungarika adatbázisok?*

– A hungarika valóban a magyar és magyar vonatkozású dokumentumok fogalmának gyűjtőneve. A definíció részleteit az OSZK számára, különösen az állománygyarapítási és bibliográfiai munkája számára az 1967-ben, a könyvtár legkiválóbb szakértőiből alakult Hungarika Bizottság dolgozta ki a '70-es években. Ezt az alapdokumentumot az OSZK irattára őrzi (OSZK Irattár 521/1976, ill. 1977). Ez a dokumentum, illetve a benne foglalt definíció alapvető iránytű a nemzeti könyvtár tevékenysége számára. Hungarikum elsősorban minden magyar nyelvű mű (nyelvi hungarikum), de hungarikum minden magyar szerző vagy alkotó műve (szerzői vagy személyi hungarikum), továbbá hungarikum minden témájában egészben rólunk szóló vagy velünk kapcsolatos információt tartalmazó mű (tartalmi hungarikum), és végül, ha a megjelenési hely szempontját érvényesítjük, akkor minden Magyarországon megjelent mű (területi hungarikum). Konkrétan a mindenkorri országhatárokon belül megjelent mű, bármilyen nyelven, bármilyen nemzetiségű szerzőtől, bármilyen témában. Ezek a hazai hungarikumok. A *Magyar Nemzeti Bibliográfia* fő sorozatának válogatási szempontja erre a területi ismérvre épül, célja, hogy a magyarországi kiadványok számbavételét biztosítsa.

A Magyarországon kívül kiadott hungarikumokat nevezzük külföldi hungarikumnak, ezek a hungarikumok felismerhetők, ha a kiadvány magyar nyelvű, ha bármilyen nyelven, de magyar szerző vagy alkotó munkája, vagy ha rólunk szól, azaz tartalmában magyar vonatkozású dokumentum. A külföldi hungarikumok nem kevésbé fontosak az Országos Széchényi Könyvtár gyűjteménye és a bibliográfiai regisztráció számára, illetve korunkban a bibliográfiai adatbázisok számára, mint a hazaiak, csak számbavételüknek technikailag mások a feltételei. Ezért korábban külön bibliográfiai sorozatban jelentek meg. A hazai hungarikumok beszerzését a nemzeti könyvtár számára elvben a kötelezpéldány-szolgáltatás automatikusan biztosítja. Nem úgy a külföldi hungarikumokét! Ezek felkutatása szakértői csoportok munkája, akik azok felismerését, kiválasztását, feldolgozását éppen a hungarikum említett ismérvei alapján végzik. A könyvek beszerzésénél és bibliográfiai feltárásánál még nehezebb a külföldi, elsősorban idegen nyelvű periodikumokban sok esetben rejtve megjelenő hungarika közleményekre rátalálni. A

Hungarika Információ erre vállalkozott, és a külföldi periodikumok nyelvi, tartalmi és szerzői hungarikumainak a felkutatását, feldolgozását végezte.

– *Először is a hungarika-adatbázisok történetére lennék kíváncsi. Hogyan született meg az ötlet? Ha divatos, projektmenedzsment-kifejezéssel kívánnánk élni, az indítási szakasz fontosabb állomásaira gondolok elsősorban.*

– Az adatbázisok kezdeményezését az OSZK regisztrációs és tájékoztatási feladatainak korszerűsítési igénye hívta létre, tehát alapvetően szakmai, kutatói szempontok alapján merült fel. A könyvtár vezetősége kezdeményezte a fejlesztést, elsősorban a Hungarika Információ esetében. Már 1976 óta folyt a *Magyar Nemzeti Bibliográfia* gépesítése a hazai hungarikumok vonatkozásában. A külföldi hungarikumok bibliográfiai manuális előállításban készültek. A kísérletek azonban megkezdődtek a külföldi hungarika anyag gépi információs szolgáltatásának kialakítására is a Parlamenti Könyvtár *Jogi Információjának* mintájára és az általa kialakított technikai csatornákon. Ebben a kísérleti szakaszban kaptuk meg az 1980-as évek elején a feladatot, az akkor még a kutatásszervezés funkcióját ellátó szervezeti egység keretében. Az első periódusban a végtermék permutált index és figyelőcédula szolgáltatás volt. Később a teljes hungarika tájékoztatási és regisztrációs program megalapozásával vált ki és jött létre 1988-ban az önálló Hungarika Dokumentációs Osztály. Ebben az időszakban, az első számítógépek könyvtárba történt megérkezése után indult el a *Hungarika Információ* saját gépi rendszerének kifejlesztése. Ez később, 1993-tól vált részlegesen, majd a '90-es évek végén az interneten elérhető online, illetve webes szolgáltatássá. Párhuzamosan folyt a *Hungarika Névkataszter*, a külföldi magyar és magyar származású személyek adatára gépi rendszerének kifejlesztése. Utoljára nyílt lehetőség a harmadik, a *Hungarika WWW*, a külföldi könyvtárakban található magyar vagy magyar vonatkozású könyvtári gyűjteményekről gyűjtött információk webes elérésének kifejlesztésére.²

– *Kik és miért látták annak idején szükségesnek, hogy létrejöjjön egy biográfiai hungarika-adatbázis?*

– Amíg a *Hungarika Információ* elindítása az OSZK szakmai vezetésének döntése volt, addig a másik két adatbázis, a *Hungarika Névkataszter* és a hungarika gyűjtemények felmérése a világban és közzététele először kiadványsorozatként, majd az online számítógépes modell – a *Hungarika WWW* megteremtésével internetes szolgáltatásként – már saját kezdeményezés volt, egyrészt a napi gyakorlatban felmerülő igények, másrészt a nemzetközi példák és tapasztalatok alapján.

A névkataszter szükségességét személyes feldolgozói tapasztalat szülte. Évekig a külföldi könyvek katalógizálásában, majd a katalógusrekonstrukcióban dolgoztam, ahol a szerzők és alkotó személyek helyes névmegállapítása (ma: besorolási adat megállapítása) kulcskérdés volt. Ez persze a munka egyik legérdekesebb része volt: végigjárni a múzeumépület különböző segédkönyvtárait az információkért. Ezeket az információkat az ember, azaz a feldolgozó kapcsolta össze, hozta létre köztük a kontaktust. Ennek alapján eldöntöttük a szerző vagy más személy magyar mivoltát, illetve magyar származását, névhasználatát, és elkészítettük a címelírást. A sok érdekes háttér-információt pedig visszaengedtük az ismeretlenségbe, köztük a bizonyító erejű kontaktust nem őriztük meg. Ha újra szükség volt rá, újra kellett kezdeni a keresést. Ezek az adatok azonban nemcsak a feldolgozásnál, hanem a könyvtári munka sok más területén, például a tájékoztatásban, a gya-

rapításnál szintén szükségesek lehettek. (Volt is a Gyarapítási Osztályon a saját szempontjaikat rögzítő belső, úgynevezett „hungi” nyilvántartás cédulákon). Különösen fontos kérdés volt egy személy magyar voltának vagy magyar származásának eldöntése, és a döntéseinket meghatározó életrajzi információk bizonyos kategóriáinak megőrzése. Ez késztetett arra, hogy egy olyan nyilvántartást tervezünk meg, amely ezeket megőrzi és – a számítógép lehetőségeit hasznosítva – egy-egy személy vagy személyek csoportjának adatait a felhasználás igénye szerint egymással sokféle kombinációban és a forrásinformációval összekapcsolva vizsakereshetővé teszi.

A munkához megerősítést nyertem az Országos Széchényi Könyvtár Hungarika Bizottsága által készített úgynevezett „Hungarika kerettervből”, amely a könyvtár teljes hungarika regisztrációs programját tartalmazta. Ezt a fontos dokumentumot az OSZK Irattára őrzi (OSZK Irattár 554/1978), a hungarika definícióval együtt nyomtatásban Havasi Zoltán tette közzé a *Magyar Könyvszemlében*.³ Ez a program számba vette a múltban megvalósult hungarika bibliográfiákat és az egyéb regisztrációs feladatokat, felmérte a fehér foltokat és kijelölte a további teendőket. Ez a dokumentum az elsőrendű feladatok között említi a személyi és intézményi hungarikumok adattárát. Érdemes lenne ezt a nagyvonalú, tudományosan megalapozott programot elővenni, a kijelölt feladatok eddigi teljesítését összegezni, és a mai technikai feltételek lehetőségei szerint értékelni, ennek tükrében a további teendőket megállapítani.

– *Milyen nemzetközi előzménye és háttere volt ismeretes az ilyen típusú kezdeményezéseknek? Melyek voltak a legfontosabb külföldi példák?*

– Az OSZK belső, illetve a hazai kutatás igénye mellett további visszaigazolást láttam a nemzetközi példákban. A műfajban kiváló kiadványok voltak az általános életrajzi indexek, mint az *Index Bio-bibliographicus Notorum Hominum* (Osna-brück, 1973) vagy az Arnim-féle index (Arnim, Max: *International. Personal Bibliographie*, Stuttgart, 1952).

Szintén ilyen példák voltak az egyes nyelvterületeknek a Saur cég által közreadott biográfiai indexei, a német, a spanyol és portugál, valamint az amerikai index: *Deutsche Biographischer Index, The American Biographical Index, Indence biografico de España, Portugal e libero-america* (1986). E nemzetközi példák sorába illeszkedik be sajátos profillal, a külföldi magyarokat regisztráló *Hungarika Név-kataszter*, vagyis az *Index Biographicus Hungaricus*.

Nekünk e példáktól megerősítve, de a saját szükségletünknek és az új technikai lehetőségeknek megfelelően számítógépre kellett ezt megtervezni.

A szakmai igényeket megerősítette a korszellem is, mert megnőtt az érdeklődés a diaszpóra és a Kárpát-medence magyarsága iránt. Egyre több kiadvány és információ, valamint tájékoztatási igény jelentkezett ezen a téren, aminek fogadására vagy ellátására fel kellett készülni. Az 1989/90-es változásokat követően pályázatok formájában az anyagi támogatás lehetősége is megnyílt.

– *Mindig örömmre szolgál, amikor a szakmai kezdeményezések és a felhasználók információs szükségletei végül találkoznak. Ez minden bizonnyal nem ilyen egyszerűen történt. Kik voltak a fő támogatók és ellenzők? Milyen érveket hoztak fel mellette és ellene?*

– Voltak-e ellenzői? Inkább versenytársak voltak. A sürgető igény hatására többféle kezdeményezés indult különböző céllal, tartalommal és eszköztárral. A

verseny inkább a forrásokért és a funkciók és tartalom különbségének fel nem ismerése miatt alakult ki. A környezet a párhuzamosságoktól tartott. Nem kis feladat volt ezek leküzdése, de sikerült, és végül együttműködés és adatsere alakult ki a Petőfi Irodalmi Múzeummal, vagy szolgáltatásként értékesítés vált lehetővé az MTA Kutatásszervezési Osztályával. Igyekeztünk minél többet publikálni, előadásokat, bemutatókat tartani (Hungarológiai Kongresszus, Szeged, 1991; MKE Vándorgyűlés, Kecskemét, 1997) és a munkában eredményt elérni.⁴

– *Ha már az anyagi támogatásnál tartunk, az ilyen típusú kezdeményezéseket ugyancsak korlátozhatják a munkaerő, az anyagok és eszközök költségei, illetve a megfelelő források hiánya. Ki és hogyan finanszírozta az új kezdeményezéseket? Elegendő volt-e a támogatás?*

– Mindenekelőtt az Országos Széchényi Könyvtár, hiszen a kezdetektől a feladatrendszerébe beillesztette, és a kiemelt feladatok közé sorolta ezeket a munkákat. 1988-ban pedig – mint említettem – egy szervezeti egységet, hozott létre a feladat megoldására. A költségvetési kereteknek azonban megvoltak a határai; ahhoz, hogy a fejlesztés és különösen az adatbázis-építés megfelelően haladjon, további forrásokra volt szükség. A legnagyobb forrást a pályázatok jelentették. Minden pályázati lehetőséget megragadtunk, sok esetben sikerrel. Legelső alkalommal a *Hungarika Információ* indulásához 1984–1989-es periódusban a társadalomtudományi információk számára a Kulturális Minisztérium által támogatott úgynevezett TINTI pályázat, majd 1990-ben a Magyarországi kutatás és az IIF (ma NIIF), 1990–94-ig egy TS/OKTK, 1997–1999 között az NKA, az Illyés Alapítvány és az OTKA, végül 1999–2001 között a millennium alkalmából meghirdetett pályázat segítette a munkánkat.

Az eszközfejlesztéshez sikerült szponzort találnunk Könyvű László személyében, aki az 1945-ös amerikai magyar emigráció tevékeny író, kiadó, szerkesztő és műgyűjtő személyisége volt. Ő tette lehetővé, hogy a könyvtárban elsőként egy kellő kapacitású személyi számítógépet (IBM 386-os) szerezzünk ahhoz, hogy a három kis kapacitású (XT) gépen külön-külön rögzített anyagainkat egyesítsük. Akkor még belső hálózat sem volt a könyvtárban.

Jelentős forrás volt a szolgáltatásaink jövedelme. Amikor híre ment a munkánknak, több intézmény megkeresett minket, és vagy maga a rendszer érdekelte őket, vagy az adatbázis. A teljes adatállomány vagy listák formájában, illetve gépi adathordozón, megfelelő szempontú lekeresések iránt volt igényük. Ilyen volt az MTA külföldi tudományossággal foglalkozó programja, kiadók, például az Akadémiai Kiadó lexikonszerkesztősége, a Balassi Kiadó, több megyei könyvtár helyismereti gyűjteménye (Szombathely, Eger, Veszprém), a Magyarok Világszövetsége, a Műcsarnok, még külföldről is volt partnerünk, Prágából a Károly Egyetemről a Hungarológiai Intézet.

– *A Hungarika-adatbázisok sok vihart mértek, és átvészelték a rendszerváltozást is. Mennyiben szolgáltak az adatbázisok propaganda-célokat? Illetve mai szóval, hogyan segítették az országimázst?*

– Az alapvető célunk a tájékoztatás volt hazai és külföldi kutatók számára egyaránt, de széles körben hozzájárult a kultúra- és közösségszervezés sokféle területének információellátásához is. Úgy hiszem, a felhasználókon keresztül közvetve feltétlenül hozzájárult az ország és kultúránk megismeréséhez, akár az országimázs alakításához is. Ilyenek voltak például a Világszövetség szakmai világkong-

resszusai számára, az adott szakma külföldi magyarjairól összeállított listák kötetei (fizikusok, építészek, orvosok, könyvtárosok stb.). Hasonló volt, amikor a Magyar Tudományos Akadémia külföldi magyar tudósok számbavétele terén végzett munkája számára és a róluk készült kiadvány összeállításához vették igénybe az anyagunkat. Nem utolsó sorban ilyen volt a külföldi magyar emlékek számbavételét és bemutatását végző kiadványszerkesztőség, ma a Magyar Emlékek a Világban Egyesület (MEVE) jelentkezése.

– *Manapság, amikor az ember válogathat a jobbnál jobb projektmenedzselő és logisztikai szoftverek között, nehéz elképzelni az adatbázis tervezésének körülményeit óriási számítógépes háttér nélkül. Milyen nehézségekkel kellett szembenézni?*

– Sok feladat és gond volt, ami persze az alkotás örömeivel is járt. Lépésről lépésre sikerült őket megoldani. Csokorba szedve a legfontosabbak a következők voltak:

Először. Elsőrendű feladat volt a munka kereteinek kidolgozása. A fő cél az általunk kijelölt időszakban (1880-tól, a kivándorlástól és a határváltozásoktól napjainkig) a magyar, illetve magyar származású személyek azonosítása és regisztrálása volt. Ehhez meg kellett határozni, kiket tekinthetünk ebbe a kategóriába tartozónak, milyen adatok alapján, és azok közül melyeket őrizzünk meg, és milyen formában. Bár más történelmi korszakokra és manuális feltételek között volt ilyen regiszter az RMK hungarus szerzőiről, de számítógépes környezetben hazai előzmény nélkül kellett a teljes elvi alapot megteremteni és a munkamódszereket kidolgozni. Tanulmány és feldolgozási szabályzat készült.⁵ Ez az OSZK irattárában a Hungarika Dokumentációs osztály iratanyagában (OSZK Irattár 199) ma is megtalálható. Ezt később a munkatársak szabványként használták.

Másodszor. Tervezéskor a legnagyobb gond a technikai feltételek hiánya volt. Manuális keretek között indult az adatgyűjtés, cédula-nyilvántartásként, szem előtt tartva a számítógépesítés elvi lehetőségét, úgy, hogy személyi számítógépet még nem is láttunk, csak teoretikus ismereteink voltak a számítógép nyújtotta lehetőségekről.

Harmadszor. A számítógép megjelenésével a könyvtári világban körülöttünk folyamatosan változott a szakmai környezet, ezekkel a változásokkal lépést kellett tartani. Figyelemmel kísértük a bibliográfiai leírás folyamatban lévő nemzetközi és hazai szabványosítás munkáit és annak kívánalmait, a katalógusok gépesítésének terveit. Szem előtt tartottuk a névkataszternek az OSZK majdani gépi rendszerébe illeszthetőségét, kapcsolódását a leendő authority file-hoz, annak háttér adatbázisaként (figyeltünk a rekord adatelemeinek megfelelő bontására, jelölésére, kezelhetőségére), gondoltunk a Gyarapítási Osztály szükségleteire és az Olvasószolgálat tájékoztatási munkájára és annak igényeire.

Negyedszer. Ezt követte, illetve később mindezzel párhuzamosan haladt a számítógépek megérkezése után a számítógépes rendszer megtervezése és kidolgozása. Akkoriban az UNESCO által kifejlesztett Micro-ISIS szöveges adatbáziskezelő-rendszer ingyenesen hozzáférhető volt. Ennek a szoftvernek a lehetőségeit kihasználva és szükség szerint alakítva készült el mind a *Hungarika Névkataszter*, mind a *Hungarika Információ* rendszerének kifejlesztése.

– *Minden elismerésem, hogy a nehézségek ellenére ilyen értékes gyűjteményre sikerült gazdagítani a magyar vonatkozású források sorát. Napjainkban kevés adatbázis alapul önálló gyűjtésen és nevezhető eredetinek, inkább a már meg-*

lévő adatok és források újracsomagolása a divat. A hungarika-adatbázisok alkotói a nehezebb utat választották. Mai szemmel nézve, milyenek voltak a munkakörülmények és módszerek? Mennyiben volt eredményes a munkafolyamat?

– Új volt a feladat és viszonylag fiatal volt a nem nagy létszámú, de értékes munkatársi gárda. Magunk számára is minden részletet tisztázni kellett. Mint már említettem, a folyamat első lépéseként fontos volt a cél meghatározása, erre épült a módszerek kialakítása és szabályzatba foglalása. Igyekeztünk biztos alapokra helyezni a működésünket, hogy megfelelően irányítani tudjuk a pályázatok forrásaiból bekapcsolható munkaerőket. Ezt követte a gyakorlat: az eszközök biztosítása, a rendszer megismerése, a betanulás, majd a kísérleti fázis után teljes kapacitással a folyamatok szervezése (a bedolgozó munkatársak kiválasztása, betanítása, ellenőrzése, a pályázati pénzek megfelelő ütemezése, adminisztrációja).

Én fontosnak tartottam, hogy mind a három feladatba bevonjunk egy-egy olyan felkészült szakembert, aki hosszú évek szakmai tapasztalataival kellő tudást és kontrollt hoz a munkánkba. A három nyugdíjas kolléga közül az információ számára Rácz Aranka, a hungarika gyűjtemények nemzetközi felmérésben Faragó Lászlóné és a névkataszter munkálataiban, a szabályzat kidolgozásában Németh Mária volt a munkatársunk. A fiatalok energiája és az idők tapasztalata által megtámogatva, a hagyományra és a korszerű igényekre figyelve próbáltam sikeresen levezetni elképzeléseink megvalósítását. Szép és eredményes munka volt ez a partnerség. Bár mindnyájunknak megterhelő volt a folyamatos változás és a határidők szorítása, de öröm volt ebben az alkotó légkörben élni és az eredményt látni. A rendszerek működőképessé váltak, az adatállomány folyamatosan gyarapodott, a szolgáltatás elindult. Különösen nagy lépés volt, amikor az online szolgáltatás is elindulhatott, igaz, hogy a feltételek hiányában még nem az OSZK, hanem az IIF szerveréről, de megjelenhetett az OSZK honlapján.

– *Ha már a személyi feltételeknél tartunk, a modern projektmenedzsment szempontjából nézve nem hagyhatjuk ki az emberi erőforrás optimális felhasználását sem. Ennél azonban sokkal érdekesebbnek tarthatóak a személyes kötődések és érdekeltiségek. Kikkel lehetett a legjobban együttműködni?*

– A Micro-ISIS-es rendszer kifejlesztése idején elsősorban az OSZK munkatársaival. A számítógépes fejlesztés területén dolgozó két munkatársunkkal, Horváth Ádámmal és Vajda Máriával volt kiváló együtt dolgozni. Máriával Ungváry Rudolf dolgozott együtt a problémái megoldásában. A Hungarika WWW megvalósításában Nyáriné Grófcsik Erika és kollégái végezték a fejlesztő munkát. A rendszerek kialakítása és felépítése az ő munkájukat dicséri. Velük zökkenőmentes, élvezetes és eredményes volt a szakmai párbeszéd. Az alkalmazás területének küzdelmeiben munkatársaim, Gál Júlia és Béky-Halászné Nagy Márta viselték az úttörő munka terheit. Hihetetlen érdekes volt lépésről lépésre látni az elképzeléseink megvalósulását. Később, a továbbfejlesztések során Tar Katalin hozott számunkra jobbnál jobb megoldásokat. Az adatbázisok webre helyezését az IIF tette lehetővé, rajtuk keresztül kerültünk kapcsolatba az MTA SZTAKI/K+F Infrastruktúra Kft.-vel, amelynek részéről Fazekas Emőkével álltunk zavartalan és eredményt hozó kapcsolatban. Neki és munkatársainak köszönhetjük, hogy az elképzelésünket megvalósítva a névkataszter nemcsak egyszerű élettrajzi szolgáltatás volt, hanem a részletesen kódolt adatok sokféle kombinációs lehetőségét kihasználva, rendkívül rugalmas, valódi információs rendszerré vált, sokféle kérdésfeltevésre kínált lehetőséget.

Nemcsak a nevekre, hanem az adatbázisban szereplő személyek egyes csoportjaira is rá lehetett kérdezni a legtágabb értelemben, vagy sokféle szűkítéssel, az egyes személyekkel kapcsolatban lejegyzett másodlagos adatok alapján. A regisztrált adatok voltak: név és névváltozatok minősítve, születés–halálozás helye és dátuma, országkóddal ellátva, tanulmányainak szintje és helye (ország), a külföldre távozás adatai (vagyis mikor került külföldre és hová), további vándorlásai (vagyis mely országokban élt és működött), foglalkozása–szakmája–működési területe, generáció jelölése, amelyiknek tagja, az archívumban szereplő, rá vonatkozó források. Később, amikor az egyre gyakoribbá vált, bevezettük a visszatelepedés dátumát is. Ezekből kiindulva és ezeket kombinálva számos kérdést lehetett feltenni (például a Franciaországban lévő írók, vagy az USA-ban lévő magyar orvosok, vagy részletesebben az USA-ban lévő orvosok, akik Debrecenben születtek, 1945-ben távoztak és van anyagunk róla az archívumunkban stb.).

– *Minden adatbázis legfőbb értékelője a felhasználó. Napjainkban használhatósági tanulmányok sora előzi meg egy-egy alkalmazás piacra kerülését. A visszacsatolás, a feedback, az olvasók és használók véleménye szinte azonnali, változatos, sőt, akár végzetes is lehet. Milyen visszajelzéseket kaptak az adatbázis fenntartói? Honnan és kiktől érkeztek ezek?*

– Elsősorban magából a használatból. Folyamatos tájékoztatási igényt tapasztaltunk a helyszínen és a számláló szerint külső felhasználók részéről is. Sőt, mint korábban említettem, megrendelőink is akadtak szép számmal. Együttműködtünk az olvasószolgálattal és tájékoztatással. Az ő kérésükre fogadtuk a kutatókat és az érdeklődőket. Néha az ajtónkon bekopogó ismeretlen bemutatkozása meglepő találkozásokat hozott (említhetem Jáky Szaniszlót, a princetoni teológust és filozófust, Nijinsky Tamarát, a világhírű balett-táncos lányát, Csicsery-Rónay István politikusot, írókat és másokat). Tájékoztatási kérések nemcsak hazai kutatóktól érkeztek, hanem gyakori volt a külföldi érdeklődők megkeresése is. Párizsból, Berlinből jelentkeztek intézmények és kutatók, akiknek az emigrációkutatáshoz különböző bonyolult kéréseikre tudtunk választ adni. Például állítsuk össze a külföldi magyar írók és irodalmárok listáját országokként és emigrációs hullámonként. Néhány szempont kombinációjával megoldható volt. A találatokat a saját számítógépére letölthette. Éppen a külföldi felhasználók érdeklődésére számítva a teljes kereső rendszert – a honlapot és a felhasználói tájékoztatást, a kereső paneleket és a teljes tárgyszóállományt – angol verzióban is elkészítettük. Az ékezetes és ékezet nélküli keresést is lehetővé tettük. Meggyőződésem volt, hogyha azt szeretnénk, hogy nőjön az érdeklődés a mi kultúránk iránt, akkor a ránk vonatkozó információkat a nemzetközi érdeklődés számára is elérhetővé kell tenni. A külföldi magyar, illetve hungarológiai tanszékek léte is részben attól függ, mennyi és milyen információ áll a hallgatók és a kutatók rendelkezésére. Ezek az adatbázisok éppen a jelentős arányban idegen nyelvű, külföldön publikált anyag, illetve a kutatók környezetében élő és tevékenykedő személyekről tettek számukra hozzáférhetővé információkat. Az adatbázisok angol verziója e felhasználói igény kiszolgálását jelentősen támogatta.

A visszajelzések közül szívesen megemlítem a British Council szakértőinek 1996-ban, az OSZK-ban végzett vizsgálatát, amely a *Hungarika Névkataszterről* igen pozitív értékelést adott. A legnagyobb örömmel Borbándi Gyula elismerésére emlékezem. Az adatbázist 1991-ben Szegeden, a Hungarológiai Kongresszuson

mutattuk be, ahol Borbándi Gyula nem kis időt szentelt az adatbázis megismerésére. A közelmúltban 2013. október 31-én, amikor az OSZK-ban a Szabad Európa-konferencián felidéztem neki ezt az alkalmat, nemcsak emlékezett a *Hungarika Névkataszterre*, hanem azt is megjegyezte, hogy „pontos is volt”. Kell ennél bátorítóbb visszajelzés?

– *Ezek mind fantasztikus élmények lehetnek. Gratulálok a sok elismeréshez! Magam és magyar szakos hallgatóim is lelkes használói voltunk az adatbázisoknak éveken keresztül. Tudom, hogy a sok pozitív visszajelzés ellenére az alkotókban mindig ott motoszkál a „mi lett volna, ha...” Utólag visszatekintve, mit lehetett volna másként csinálni?*

– Mindig, mindent lehet jobban végezni. Szerencsés esetben lehet a feltételeken javítani, vagy akár idővel korszerűbb technikákat, jobb megoldásokat igénybe venni. Maga a rendszer akkor jól megfelelt az igényeknek. Ha több ember- és eszközkapacitásunk lett volna, akkor az adatbázis aktualizálást az IIF számára mindenképpen hasznos lett volna sűrűbben elvégezni. Ha a feltételek adottak lettek volna, a legjobb lett volna a rendszert az OSZK szerverén működtetni. Ha ez sikerült volna, akkor még mai nap is élhetne a névkataszter. Ugyanis a leállás oka viszonylag egyszerű volt. Az NIIF szerverét lecserélték a 2000-es évek folyamán, s az akkor szükséges fejlesztéshez már nem jött létre a partnerség az OSZK és az NIIF között. Utólag, közbenjárásomra született egy elhatározás, hogy mivel maga az ISIS alapú adatbázis az OSZK-ban van, helyi fejlesztéssel el fog készülni a webfelület, és helyreáll a szolgáltatás az OSZK-ban, az OSZK honlapján keresztül. Ez eddig elmaradt, de még mindig nem késő.

– *Több mint tíz év telt el azóta, hogy Kovács Ilona nem felelős az adatbázisokért. Ez alatt az idő alatt viszont nem szűnt meg aktívan és sokféleképpen közreműködni a hungarológia területén. Milyen tanácsokkal szolgálhat a tapasztalt hungarika-szakértő 2013-ban az adatbázis újraélesztéséhez vagy modernizálásához? Nem elsősorban technikai részletekre gondolok, hanem átfogó javaslatokra, hiánypótlásra, esetleg terjeszkedésre.*

– Valóban szükséges lenne az adatbázist feléleszteni, nemcsak a belefektetett munka és anyagiak miatt, hanem az értékeinek hasznosítása érdekében is. A saját keresési profil megtartása mellett – ami a hungarika-azonosítást és a kutató számára végezhető sok szempontú kombinált keresést tartotta szem előtt – fontos lenne a működését a névtér tervekkel összehangolni. Hiszen a névtér programnak adattartalomra van szüksége.

Szükséges lenne a mintegy negyvenezer személy adatait nyilvántartó adatbázis állományát karbantartani (például halálozások vezetése), új nevekkel bővíteni, a forrásaiból felépített archívumot digitalizálva az adatbázissal összekapcsolni, az internetforrásokat kiemelt fontossággal kezelni, egyszóval sajátos szolgáltatási lehetőségeit a mai technikai feltételek hasznosításával korszerű formákban kihasználni.

Működésének összekapcsolását a névtér programmal azért is lehetségesnek, sőt szükségesnek látom, mert a *Hungarika Névkataszter* a maga területén elébe ment a névtér teljességre törekvő koncepciójának. A magyar kultúrkör névanyagának olyan rétegét próbálta befogadni és arról a teljesség irányába mutató áttekintést adni, amely a különböző adatbázisokban, katalógusokban, indexekben, lexikonokban csak széttagoltan, egyes metszetekben jelent meg. *A Hungarika Névkataszter*

állománya gyűjtőkörét illetően meghaladta valamennyi korábbi vagy vele egykorú személynév-nyilvántartás tartalmát. Gyűjtötte ugyanis valamennyi, bármilyen tevékenység területén említésre került magyar vagy magyar származású személy nevét és adatait. Egyaránt gyűjtötte a Kárpát-medence és a nyugati diaszpóra névanyagát. Nem állítottunk fel értékküszöböt, regisztráltuk a személyi hungarikum kritériumainak megfelelő, bármilyen tevékenységi körben működő, forrásainkban említett minden személy nevét és adatait. Nem törekedtünk azonban ezen túlmenő népszámlálás szintű regisztrációra. Mindenesre a *Hungarika Névkataszter* így is jelentős, sokfelé szóródó és rejtőzködő névanyaggal tudná gazdagítani a központi gyűjtőhely, a névtér állományát. A névkataszter a külföldi magyarság névanyagának olyan gyűjtőhelye volt, amely szerepet a névtéroradalom terminológiájával aggregátor szerepnek nevezhetünk. A *Hungarika Névkataszter* feltöltésének folytatása eredeti céljának a gyűjteményfejlesztésben és tájékoztatásban való hasznosításán túl a névtér anyagának folyamatos bővítését garantálná. Vállalhatná és betölthetné a nemzeti intézményeknek a bővítés és gondozás terén igényelt, központi felelős szerepét is, ahogy e szerep szükségességét Ungváry Rudolf kifejtette⁶.

A tartalmi kapcsolaton kívül azonban módszertani szerepet is betölthet. A *Hungarika Névkataszter* anyagának integrálása és illesztése a névtérbe „*a létező vagy kialakuló magyar intézményi névterek szerkezetének illesztésére*” egy modellkísérlet is lehetne, amelynek tapasztalatai felhasználhatók lennének az ezen a téren várható nagy volumenű fejlesztések számára a jövőben.

– *Végezetül, a múltra visszatekintve és kicsit a jövőbe is nézve, hogyan foglalnánk össze, miért van szükség ilyen típusú adatbázisokra? Nem gondolom, hogy a mai felhasználóhoz igazított 140 leütésben adható válasz erre a kérdésre, de mivel engedhetnénk újakra az olvasót zárszóként?*

– Korunkban nem is kérdés, hogy a könyvtár legfontosabb feladata a minél teljesebb, minél célzottabb és minél gyorsabb információszolgáltatás. A nagy könyvtári katalógusok is egyre inkább az információk szolgáltatásának funkcióját helyezik előtérbe. Mellettük azonban a mélyre fűrő szakterületi tájékoztatást nyújtó adatbázisok és információs rendszerek jelentősége vitathatatlan. Az természetes, hogy mindez csak akkor működhet és hasznosulhat a kor színvonalán, ha mögöttük ott a tartalom hagyományos vagy digitális formában, és céltévesztés és idővesztés nélkül elérhető. Ennek pedig alapja a szakszerű és pontos gyűjtő- és feltáró munka.

Az Országos Széchényi Könyvtár alapvető hivatása a hungarika, a magyar és magyar vonatkozású irodalom minden formájának begyűjtése, megőrzése, minél sokoldalúbb feltárása és hozzáférhetővé tétele. Ebben vállalhatnak szerepet az ilyen hungarikainformációs rendszerek. A publikációk könyvtári feldolgozása hagyomány, a biográfiai adattárak és a gyűjtemények feltérképezését végző adatbázisok olyan plusz tájékoztatást nyújtanak, ami már ezen túlmutat, gazdagítja az információszolgáltatást és lerövidíti az utat a keresett információhoz. Kérdezhetik, hogy miért van szükség ezekre az internet világában, miért akarunk versenyezni az internet korlátlan lehetőségeivel? Éppen az internet korlátlansága a válasz. A szakemberek által épített adatbázisok minősített, forrásadatokkal hitelesített információk, amelyek egy jól felépített rendszerben a fölösleges kapcsolatoktól megszűrve, a valóban szükséges információt prezentálják a felhasználó számára.

– *Köszönöm a beszélgetést!*

JEGYZETEK

- 1 Hungarika anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzéke. Szerk. Kovács Ilona–Fragó Lászlóné–Gál Júlia. Budapest, OSZK, 1990–1998. 11 kötet. (1. Ausztria, 2. NDK, 3. NSZK, 4. Svájc, 5. Skandináv államok, 6. Benelux Államok, 7. Franciaország, 8–9. Nagy Britannia és Észak-Írország, Ír Köztársaság, 11. Olaszország, 13. Kanada, 15. Ausztrália)
Több nem jelent meg.
- 2 Kovács Ilona. Hungarika dokumentációs műhely – koncepció és távlatok a külföldi hungarika információk feltárásában. In: Régi és új peregrináció. Magyarok külföldön, külföldiek Magyarországon. A Nemzetközi Hungarológiai Kongresszuson, Szeged, 1991. augusztus 12–16. Budapest, Szeged NMFT, Szkriptum Kft., 1993. 1538–1545. p.
http://mek.oszk.hu/06300/06387/pdf/peregrinacio3_2resz.pdf
Halászné Nagy Márta–Németh Mária–Kovács Ilona: Hungarika Névkataszter. In: uo. 1528–1534. p.
http://mek.oszk.hu/06300/06387/pdf/peregrinacio3_2resz.pdf
Nyáriné Grofcsik Erika et al.: Hagyományos kiadványok átültetése a Webre: Hungarika WWW. = Könyvtári Figyelő, 1998 3. sz. 424–431. p.
http://epa.oszk.hu/00100/00143/00027/nyaryne_h.html
- 3 Havasi Zoltán: Az Országos Széchényi Könyvtár és a hungarika-program. = Magyar Könyvszemle, 1979. 1. sz. 96–99. p.
<http://epa.oszk.hu/00000/00021/00304/pdf>
Havasi Zoltán: „Kultúránk írott és nyomtatott emlékeinek kutatása”. = Magyar Könyvszemle, 1979. 4. sz. 347–359. p.
http://epa.oszk.hu/00000/00021/00307/pdf/MKSZ_EPA00021_1979_95_04_347-359.pdf
- 4 Kovács Ilona. A 20. századi külföldi magyar személyiségek biográfiai adattára Hungarika névkataszter – Index biograficus hungaricus. = Könyvtári Figyelő 1990. 5–6. sz. 473. p.
http://epa.oszk.hu/00100/00143/00001/kovacs_h.html*Kovács Ilona (1997)*
Kovács Ilona: Az OSZK hungarika biográfiai programjának helyzete és fejlesztési tervei. = Könyv, Könyvtár, Könyvtáros, 1997. 10. sz. 31–36. p.
<http://ki.oszk.hu/3k/19972006/valcikkek/valcikkek9710/kovacs.html>
- 5 A Hungarika Névkataszter és archívum tárgyi és módszertani kérdései. Útmutató. Budapest, Hungarika Dokumentáció, 1988. 73 p. Gépirat.
- 6 Ungváry Rudolf: A névtér mint kulturális szükséglet. = Tudományos és Műszaki Tájékoztatás, 2012. 8. sz. 320–326. p.
http://tmt.omikk.bme.hu/show_news.html?id=5673&issue_id=540

Deák Nóra

Az első negyven év

Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete

Megható ünnepségen vehettek részt az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete 38. Éves Konferenciájának résztvevői a New Brunswick-i (New Jersey állam) Magyar Örökség Központban rendezett hagyományos péntek esti fogadáson 2013. május elején: az Amerikai Magyar Alapítvány Lincoln-díjat adományozott az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének és Kovács Ilonának, az Országos Széchényi Könyvtár 75 éves, nyugalmazott osztályvezetőjének. Az elismerésben egy-egy közösség, szakma vagy civil szervezet vezetői, jeles képviselői – személyek és intézmények is – részesülhetnek, akik és amelyek tevékenységükkel az amerikai magyarság értékeinek megőrzését szolgálják, vagy magyarként kimagasló teljesítményt értek el az Egyesült Államokban, avagy jelentős mértékben hozzájárultak a humántudományok, művészetek, kereskedelem, ipar, természettudományok bármely területén az emberek és nemzetek egymás iránti jobb megértéséhez. A díjat, amely egy Abraham Lincoln bronz mellszobor, 1967 óta 41 személy – köztük Albert Kner (1967), Zoltán Bay (1975), Sir Georg Solti (1980), Christoph von Dohnányi (1988), Albert Tezla (1998), Puskás Julianna (2000), Bakó Elemér (2002), Karl Verebey (2013) –, valamint 17 intézmény vagy szervezet vehette át.¹ Többek között az Elmhurst College (1979), a Magyar Club of Cleveland (1999), a Magyar Fulbright Bizottság, az OSZK, a Debreceni Egyetem, az ELTE, a Rutgers Egyetem (2005), és a Hungarian Human Rights Foundation (2007) fémjelzik azt a névsort, amelyhez most az AHEA is csatlakozott.

Negyven éves tehát az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete, azaz az American Hungarian Educators' Association, közismert rövidítéssel az AHEA. Vajon hány magyar származású amerikai tanár lehetett negyven évvel ezelőtt és lehet ma is, akik fontosnak tartják egy egyesület létrehozását és működtetését ennyi éven keresztül? Mi lehetett a céljuk? S vajon gondolták-e az alapítóatyák és -anyák, hogy ilyen kort ér meg egyesületük?

A kerek évforduló tiszteletére tekintsük át az egyesület történetét, tevékenységét, vezetőségét, a tagság életének meghatározó eseményeit és eredményeit! Ebben segítségünkre lehet a küldetésnyilatkozatnak is beillő megfogalmazás: a magyar kultúra ápolása, terjesztése és tanítása Észak-Amerikában a történelem, irodalom, zene, nyelvtanítás vagy más eszköz segítségével, „*a második és a harmadik nemzedékben is fenntartani a magyarságtudatot.*”² Ez egy deklaráltan „*független,*

önálló, tudományos és szakmai egyesület, amely magyarságtudománnyal (Hungarian Studies) foglalkozik”, amelynek célja „a magyarságtudománnyal foglalkozó tanárok és a magyar származású tanárok részére megfelelő fórum nyújtása,”³ tapasztalat- és eszmecsere biztosítása.

A hőkortól napjainkig

A születési dátum, azaz az alakuló ülés időpontja: 1974 novembere, helye: Cleveland, Ohio állam. Ezen az első megbeszélésen 14 tanító és tanár megalapította az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületét. De mit is takar a név? A névadás nem volt, nem lehetett egyszerű: hosszú vita előzte meg a döntést,⁴ és néhányan a tagság sorából még pár évvel a megalakulás után is kifogásolták a magyar elnevezést, és szerettek volna találébb fordítást találni.⁵ Hiszen egyrészt már a kezdetektől nemcsak tanárok – az alapfokú képzéstől a középfokún át a felsőfokú oktatásig – lehetnek egyesületi tagok, hanem bárki, aki aktívan érdeklődött a magyar kultúra megőrzése iránt a diaszpórában, tehát egyrészt könyvtárosok, kutatók, írók, képzőművészek, zenészek, táncosok; másrészt nemcsak magyar vagy magyar származású szakemberekre számított az egyesület, hanem bárki előtt nyitva állt, akár tud magyarul, akár nem – többek között ezért döntöttek annak idején az angol nyelven való működés mellett; harmadrészt pedig az Egyesült Államokon kívül eleinte Kanadából, majd Európából, sőt egyre többen Kelet-Közép-Európából is csatlakoztak az egyesülethez. S bár az egyesület „hivatalos nyelve” az angol (a kiadványok, hírclevelek angol nyelvűek, a levelezés angol nyelven folyik, a konferenciák nyelve is elsősorban angol, és csak kivételes esetben fordulnak elő magyar nyelvű előadások), hogy minél szélesebb körhöz eljusson az üzenet, a magyar hagyományok ápolásának és a kulturális örökség megőrzésének és terjesztésének a módját a magyar nyelv ismeretén keresztül tartják megvalósíthatónak, ezért különös hangsúlyt fektet az egyesület a nyelvtanítás kérdésére, a magyar iskolák fenntartására, magyar tananyagok készítésére.

Ennek a sokszínűségnek több bizonyítéka is megfigyelhető az egyesület életében:

- szakmai partnerség és együttműködés olyan szervezetekkel és intézményekkel, mint az American Hungarian Folklore Centrum/Magyar Folklórközpont (Passaic, NJ), a Hungarian Studies Association és a Hungarian Studies Association of Canada/Kanadai Magyarságtudományi Társaság;
- egy időben testvéregyesületként kezelték az Amerikai Magyar Képzőművészeti Központot és az Amerikai Magyar Könyvtárosok Egyesületét;⁶
- könyvtárosok rendszeresen számolnak be az éves konferenciákon saját kutatási területükről, sőt a 37. konferencián 2012-ben külön szekcióban – Libraries without Borders – hangzottak el a könyvtárosok előadásai;
- 1980-tól 1989-ig háromévente, majd rendszertelen időközönként Kanada valamelyik egyetemén kerül sor az éves konferenciára, 2000-től pedig öt-évente Magyarországra ad otthont a közgyűléssel egybekötött konferenciának.

Jelenleg a 2013-as tagdíjat befizetett aktív tagok száma 114,⁷ de az évek során ennél lényegesen többen vettek részt az egyesület munkájában, szerepeltek az éves konferenciákon, vagy más formában támogatták az egyesület céljait.

Az 1975-ös második gyűlésen, amely még konferencia nélkül, úgynevezett business meetingként zajlott, hirdették ki az év közben elfogadott alapszabályt, valamint az első megválasztott vezetőség tagjait. Nézzük meg, hogyan épül fel és kikből áll a jelenlegi és az egykori vezetőség.

Vezetőség

TISZTSÉGVISELŐK 2012–2014 KÖZÖTT:

Elnök: Julia Bock, Long Island University Brooklyn Campus, New York
Alelnök: Judith Olson, American Hungarian Folklore Center, New Jersey
Titkár: Katalin Vörös, University of California, Berkeley
Pénztáros: Enikő M. Basa, Library of Congress

KURATÓRIUM:

Kálmán Magyar (hivatalánál fogva), Director, AHEA Affiliate American Hungarian Folklore Centrum, Passaic, NJ
Endre Szentkirályi, Nordonia Hills City Schools, OH
Ágnes Várdy, Duquesne University, Pittsburgh, PA
Judy Young, Canada-Hungary Educational Foundation, Ottawa, and Hungarian Studies Association of Canada

Távozó elnök: Judith Kesserű Némethy, New York University

Ügyvezető igazgató: Enikő M. Basa, Library of Congress

E-Journal főszerkesztője: Louise Vasvári, Stony Brook University, NY

Az egyesület Ügyvezető Testülete a tisztségviselőkből, a Kuratórium tagjaiból, a távozó elnökből és az ügyvezető igazgatóból áll.

Előző egyesületi elnökök:

1974–1975 Enikő M. Basa, ideiglenes elnök
1975–1978 Enikő M. Basa, két ciklus
1978–1982 Barbara Lotze, két ciklus
1982–1984 János Horváth
1984–1988 Martha Pereszlényi-Pinter, két ciklus
1988–1992 Enikő M. Basa, két ciklus
1992–1996 Katherine Gatto, két ciklus
1996–2000 Péter Pastor, két ciklus
2000–2004 Martha Pereszlényi-Pinter, két ciklus
2004–2008 Susan Glanz, két ciklus
2008–2012 Judith Kesserű Némethy, két ciklus
2012– Julia Bock

Konferenciák

Az AHEA alakuló ülését 1974-ben tartotta a Magyar Találkozó alkalmával Clevelandben. A következő évben is Cleveland adott otthont az akkor még egynapos rendezvénynek. 1976-ban rendeztek először kétnapos konferenciát péntek–szomba-

ton, majd 1983-tól csütörtök esti programmal (például filmvetítés, amely után akár az alkotókkal is lehet találkozni) kezdődik a konferencia, és hagyományosan bankettel ér véget. A hivatalos program rendszerint kiegészül egy-egy kötetlen vasárnapi kirándulással vagy egyéb kulturális csemegével – hangversennyel, folklórbe mutatóval. 2000 óta minden ötödik évben Magyarországon rendezik meg a konferenciát: Budapest, Debrecen és Szeged után 2015-ben határon túli magyar területre látogat az AHEA egyre népesebb tábora.

A konferenciákat általában a helyi egyetemek magyar vagy kelet-európai tanulmányok intézetei, tanszékei szervezik, de a szervezésből a helyi közösségek, civil szervezetek képviselői is kiveszik a részüket. 1981-ben volt az első olyan konferencia, amelynek külön tematikája volt, azóta mindig egy bizonyos, elég tágan meghatározott, téma köré szerveződnek az előadások, azon belül pedig szakterületi szekciókban folyik a munka: irodalom, történelem, nyelvoktatás, művészetek, tudomány(ok).

Az AHEA hírlevélen kívül a *Nyelvünk és Kultúránk* folyóiratban az 1970-es évek végétől rendszeresen jelent meg beszámoló (a csillaggal megjelölt konferenciákról).⁸

1 st	1976	Rutgers University, New Brunswick, NJ
2 nd	1977	Indiana University, Bloomington, IN*
3 rd	1978	Rutgers University, New Brunswick, NJ*
4 th	1979	Silver Spring, MD
5 th	1980	St. Michael's College, University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada
6 th	1981	Kent State University, Kent, OH
<i>Symposium on the Hungarian Revolution of 1956</i>
7 th	1982	Montclair State College, Upper Montclair, NJ
<i>Hungarian Culture and History</i>
8 th	1983	St. Michael's College, University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada
9 th	1984	Ohio State University, Columbus, OH*
<i>Hungary and Hungarians – Accomplishments and Prospects</i>
10 th	1985	Indiana University, Bloomington, IN
<i>A Ten-Year Retrospective</i>
11 th	1986	St. Michael's College, University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada
12 th	1987	Montclair State College, Upper Montclair, NJ
<i>Hungary and Its Neighbors – Hungary and the West</i>
13 th	1988	University of Pittsburgh, Pittsburgh, PA
<i>Contributions of Hungarians and those of Hungarian Descent to World Civilization</i>
14 th	1989	St. Michael's College, University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada
A Hungarian Studies Association of Canada közös szervezésében
15 th	1990	Montclair State College, Upper Montclair, NJ
<i>Hungary in an Age of Crisis</i>
16 th	1991	Indiana University, Bloomington, IN
<i>The Life and Times of Ernő Dohnányi</i>
17 th	1992	University of Toledo, Toledo, OH*
<i>A Commemorative Conference on the Centennial of the Birmingham Neighborhood</i>
18 th	1993	University of Maryland, College Park, MD
<i>Hungary in the 1990's: New Possibilities in a New Context</i>

- 19th 1994 Rutgers University, New Brunswick, NJ
Fifteen Million Hungarians in Transition Today
- 20th 1995 University du Québec Montréal, Montréal, Québec, Canada
A Learned Societies of Canada Conference részeként
- 21st 1996 Montclair State University, Upper Montclair, NJ
Hungarian Anniversaries: 896 and 1956
- 22nd 1997 University of Maryland, College Park, MD
A Thousand Years of Hungarian Education: Toward the Second Millennium
- 23rd 1998 Columbia University, New York, NY
Reform, Revolution, Integration: Hungary Past and Present
- 24th 1999 John Carroll University, Cleveland, OH*
Memory, Culture and Identity: The Hungarian Global Village at the End of the Millennium
- 25th 2000 Magyar Kultúra Alapítvány/Hungarian Culture Foundation, Budapest
Hungarians in North America – Magyarok Észak Amerikában
- 26th 2001 Georgetown University, Washington, DC*
Hungarian Culture – Central European Culture
- 27th 2002 University of Toronto, Toronto, Ontario, Canada
A Congress of Social Sciences and Humanities in Canada részeként
- 28th 2003 Columbia University, New York, NY
Hungarian Culture, Global Culture
- 29th 2004 Montclair State University, Upper Montclair, NJ
Hungarians at a Turning Point
- 30th 2005 Central European University, Budapest
Looking Forward – Looking Back: The AHEA at Thirty
- 31st 2006 Indiana University, Bloomington, IN
Cold War Hungary, the Revolution of 1956, and its Aftermath
- 32nd 2007 St. John's University College of Professional Studies, New York, NY
Hungarians in a Larger World
- 33rd 2008 Duquesne University, Pittsburgh, PA
Hungarian Identity in an Intercultural World
- 34th 2009 University of California, Berkeley, CA*
Hungarians in the New World/Magyarok az Újvilágban
- 35th 2010 University of Szeged, Szeged
Bridges Between Hungarians – Magyar–Magyar Kapcsolatok
- 36th 2011 John Carroll University, Cleveland, OH
Whither Europe? Whither Hungary? The Challenges of Pluralism in the Twenty-first Century / Merre megyünk, magyarok? Többelvűség és kihívásunk a 21. században
- 37th 2012 Long Island University, Brooklyn Campus, New York
Hungarian Borders, [Im]migrations, Diasporas/Magyar határok, [e]migráció, diaszpóra
- 38th 2013 Rutgers University, New Brunswick, NJ
Preserving the past, Finding the Future/Őrizzük a múltat, keressük a jövőt
- 39th 2014 University of Florida, Gainesville, FL
Turning Points in Hungarian Life and History/Fordulópontok a magyar életben és történelemben
- 40th 2015 Kolozsvár, Románia

Kiadványok

- **American Hungarian Educator** (ISSN 0163-0040) címmel jelenik meg az AHEA hírlevele, amelyben az éves konferencia beszámolója, a közgyűlés emlékeztetője, valamint könyvajánlók, programismertetések, ösztöndíjfelhívások és egyéb hírek olvashatók. Az első szám 1978 októberében jelent meg a 25. évfolyammal bezárólag 2002-ig nyomtatásban, majd 2003-tól elektronikus formában.
- **E-Journal of the American Hungarian Educators Association** a címe az évente megjelenő elektronikus folyóiratnak (ISSN: 1936-8879), amely válogatást nyújt a konferenciákon elhangzott előadásokból, illetve hungarológiai témájú cikkeket is közöl. 2008-as első megjelenése óta hat száma látott napvilágot.
- az egyesület **honlapja** (<http://ahea.net/>) aktuális információkat tartalmaz többek között a soron következő konferenciával kapcsolatosan. Itt jelenik meg a konferenciafelhívás, az előadások absztraktja és a végleges program is. Elektronikusan történik a tagnyilvántartás (regisztráció, adatok frissítése), és a kor szellemének megfelelően a kommunikáció is elektronikus levelezőlistán zajlik.

Tevékenységek

Hogy a konferenciákon és a kiadványokon kívül milyen egyéb, ám egyáltalán nem mellékes – másodlagos vagy harmadlagos – tevékenységi formák jellemezték, jellemzik az egyesületet? „*Érdekelnek a különböző csereakciók, a könyvterjesztés, a kutatási alapok megteremtése, a más nemzetiségekkel való együttműködés, főképpen a most nálunk népszerű »ethnic« és »immigration« kutatások terén. Természetesen érdekel bennünket a kapcsolatok kiépítése, látogatások, cserék megszervezése mind a Magyarországon, mind más országokban élő magyarokkal vagy magyar származásúakkal, pedagógusokkal, kutatókkal stb.*” – írta Basa Molnár Enikő 1978-ban.⁹

A Smithsonian Institution által 1976-ban rendezett nagyszabású, az Egyesült Államok bicentenáriumát ünneplő, a szokásos kéthetes programtól eltérően három hónapon keresztül megrendezett Folklife Festivalon Magyarország is részt vehetett,¹⁰ többek között annak köszönhetően, hogy az AHEA közvetítőszerepet kapott és játszott a szervezők és a helyi magyarság intézményei között.

Az amerikai magyarok által összegyűjtött irat-, könyv- és levéltári hagyatékok sorsa már 1977-ben foglalkoztatta a tagságot: javaslat is született egy központi számítógépes nyilvántartás kidolgozására, és az anyagok elhelyezésére különböző regionális könyvtárakban, levéltárakban.¹¹ A hagyatékok megmentésének, biztonságba – azaz megfelelő közgyűjteménybe – helyezésének, hozzáférhetővé tételének kérdése mai napig érzékeny és időszerű feladat, amelyet nem könnyű, és eddig nem is sikerült összehangolt módon, megnyugtatóan elérni.

Fontos eleme az egyesület tevékenységének: bekapcsolódni és részt venni különböző bizottságok munkájában. Példaként említhető a Jimmy Carter elnök által 1978. április 21-én létrehozott President's Commission on Language and International Studies, amelynek célja az volt, hogy megvizsgálja az idegen nyelvek oktatásának kiterjesztését. Az egyesület részt vett bizottsági meghallgatásokon, és javaslatot is nyújtott be a végleges jelentéshez,¹² amely 1979. október 15-én készült el. S hogy napjainkból is hozunk egy példát: az AHEA képviselője tagja a 2011-

ben megalakult Magyar Diaszpóra Tanácsnak, és részt vesz annak évente megrendezett budapesti tanácskozásain.

Ösztöndíj Alapjának köszönhetően minden évben jelentős összeggel, 2003–2004-ben 500, 2007-től pedig már 1000 dollárral támogatja magyar diákok egyetemi továbbtanulását Erdélyben (2003-ban 26, 2004-ben 12, 2007-ben 11, 2008-ban 13, 2009-ben 4, 2011-ben 6 diák részesült ösztöndíjban).

A washingtoni Magyar Nagykövetség és a HungarianAmerica Foundation/MagyarAmerika Alapítvány támogatásával 2003 és 2011 között kilenc alkalommal került megrendezésre az úgynevezett Homecoming, azaz Young Hungarian Professionals Forum/Fiatall Magyar Szakemberek Fóruma, amelynek kezdeményezői és részben szervezői is AHEA-tagok voltak. Ennek a tanácskozásnak alapvető célja az Egyesült Államokban élő, dolgozó, tanuló fiatal magyar (vagy magyar származású) diplomások egymás közötti kommunikációjának segítése, a magyarországi szakmai közösségekkel meglévő kapcsolataiknak az erősítése,¹³ valamint a hazatérés és visszailleszkedés megkönnyítése volt.

Viszonylag kötetlenebb és lazább formája a közösségépítésnek és networkingnek az évente kétszer megrendezett Hungarian Picnic/Magyar Piknik, amelyet Basa Péter és Enikő szervezett meg először 1996 októberében. A Washington, DC környéki magyar ösztöndíjas hallgatók, kutatók és diplomás fiatalok a Rock Creek Parkban gyűlnek össze, hogy együtt zenélve, táncolva, sportolva, falatozva eltöltsenek egy-egy kellemes májusi és szeptember–októberi délutánt. A két utóbbi ugyan hivatalosan nem számít AHEA-rendezvénynek, ám alkalmas lehet tagtoborzásra, ötletbörzére, kapcsolatok ápolására egyaránt.

2009 szeptemberében az AHEA saját díjat alapított, amelyet egykori alapító tagjáról, Basa Péterről nevezett el. A Péter Basa-díjat két évente ítélik oda: 2010-ben első alkalommal Basa Molnár Enikőnek az AHEA sikerének elkötelezett letéményeseként az ötlet megszületésétől az elnökségi tisztség többszöri betöltésén át a pénzügyek kiváló kézben tartásáig. 2012-ben másodikként Ruth Biro kapta meg a díjat, aki azon kívül, hogy egyik alapítója volt az egyesületnek, és több funkciót töltött be a vezetőségben, nem-magyar származásúként elkötelezett kutatója a magyar irodalomnak és kultúrának.

Laudáció

Végezetül kanyarodjunk vissza cikkünk apropójához, a Lincoln-díjhoz, amelynek méltatása szerint az AHEA mint egyesület, annak tagjai és vezetősége hosszú időn keresztül magas színvonalon járult hozzá a magyar kultúra – történelem, néprajz, irodalom, nyelv, képzőművészet, zene, és tudományos eredmények – tanításához és terjesztéséhez, számos lehetőséget teremtve a hungarológia iránt érdeklődők tájékoztatására és a magyar örökség megőrzésére...¹⁴

Kovács Ilona, aki több AHEA-konferencián is tartott előadást, tudományos munkásságával, cikkeivel, könyveivel, szerkesztett konferencia-köteteivel, a hungarika-anyagot őrző külföldi könyvtárak címjegyzék-sorozatával, hungarika adatbázisok létrehozásával majd' negyven éven keresztül szolgált különböző vezető pozíciókban az Országos Széchényi Könyvtárban. Fulbright-ösztöndíjainak köszönhetően pedig az Amerikai Magyar Alapítvány legnagyobb levéltári gyűjtemé-

nyének, az amerikai magyar református egyház iratanyagát felölelő Bethlen Collection feldolgozásában játszott úttörő szerepet. Az alapítvány létrehozásának ötvenedik évfordulójára összeállított jubileumi kiadvány szerkesztésében, és a 2005-ben Budapesten rendezett ünnepi konferencia és kiállítás megszervezésében szintén oroszul részt vállalt.

Szeretettel köszöntjük a díjazottakat és szívből gratulálunk a kitüntetéshez!

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Basa Molnár Enikő (1977). [Hozzászólás az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének munkájáról]. = A III. Anyanyelvi konferencia tanácskozásainak összefoglalása. Budapest, 1977. augusztus 8–13. [szerk. Imre Samu]. A Nyelvünk és kultúránk 1977. évi különszáma. 164–165. p.
- Basa Molnár Enikő (1978). Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete. = Nyelvünk és Kultúránk, 1978. 30. sz. 77–79. p.
- Bisztray György-Basa Molnár Enikő (1980). Magyarságtudományi konferencia a torontói egyetemen. = Nyelvünk és Kultúránk, 1980. 41. sz. 79–82. p.
- Hunyadi Dalma (1977). Tájékoztató az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének munkájáról. = A III. Anyanyelvi konferencia tanácskozásainak összefoglalása. Budapest, 1977. augusztus 8–13. [szerk. Imre Samu]. A Nyelvünk és Kultúránk 1977. évi különszáma. 190–192. p.
- Kovács Ilona–Molnár, August J.–Hames, Katherine Marothy–Fazekas, Patricia L.–Papai, Margaret (eds.) (2007). The Hungarian legacy in America. The history of the American Hungarian Foundation – the first fifty years. American Hungarian Foundation, New Brunswick, NJ.
- Lázár György (2009). AHEA Konferencia a kaliforniai Berkeley Egyetemen. = Nyelvünk és Kultúránk, 2009. 158. sz. 102–103. p.
- Lotze Barbara (1982). Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének tevékenységéről. = A IV. Anyanyelvi konferencia tanácskozásainak összefoglalása. Pécs, 1981. augusztus 2–8. [szerk. Imre Samu]. 299–301. p.
- Nagy Károly (1977). Amerikai magyar tanárok 1977. évi konferenciája. = Nyelvünk és Kultúránk, 1977. 28. sz. 84. p.
- Nagy Károly (1978). Amerikai magyar tanárok 1978. évi konferenciája. = Nyelvünk és Kultúránk, 1978. 32. sz. 79–80. p.
- Nagy Károly (1992). Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének konferenciája. = Nyelvünk és Kultúránk, 1992. 85. sz. 79. p.
- Nagy Károly (1999). Amerikai magyar tanárok konferenciája. = Nyelvünk és Kultúránk, 1999. 106. sz. 16. p.
- Némethy Kesserű Judit (2001). Nyugati magyar oktatás. Amerikai magyar tanárok konferenciája. = Nyelvünk és Kultúránk, 2001. 115. sz. 23–28. p.
- Pereszlényi Pintér Márta (1984). Az Amerikai Magyar Tanárok Egyesületének (AHEA) kilencedik konferenciája. = Nyelvünk és Kultúránk, 1984. 57. sz. 73–74. p.

A cikkben említett szervezetek és intézmények honlapja:

- American Hungarian Educators' Association/Amerikai Magyar Tanárok Egyesülete –
<http://ahea.net>
- American Hungarian Folklore Centrum/Magyar Folklórközpont (Passaic, NJ) –
<http://magyar.org/>
- American Hungarian Foundation/Amerikai Magyar Alapítvány –
<http://ahfoundation.org>
- Homecoming Forum/Fiatal Magyar Szakemberek Fóruma –
<http://www.hungarianamerica.com/homecoming/>
- Hungarian Picnic/Magyar Piknik –
<http://picnic.hungaria.org/>
- Hungarian Studies Association (1970–2003 között The American Association for the Study of Hungarian History) –
<http://hungarianstudies.info/about.html>
- Hungarian Studies Association of Canada/Kanadai Magyarástudományi Társaság –
<http://hungarianstudies.org/>

JEGYZETEK

- 1 Az adatokat 1967–2005 között a *The Hungarian legacy in America* című jubileumi kötet közli a 136–139. oldalakon.
- 2 Basa Molnár Enikő levélben beküldött hozzászólása a III. Anyanyelvi Konferencián, 1977-ben.
- 3 Basa Molnár Enikő (1978), 78. p.
- 4 Basa Molnár Enikő (1978), 77–78. p.
- 5 Lotze, Barbara (1982), 299. p.
- 6 Lotze, Barbara (1982), 300. p.
- 7 <http://ahea.net/members?>
- 8 Nagy Károly (1977, 1978, 1992, 1999), Basa Molnár Enikő (1980), Pereszlényi Pintér Márta (1984), Némethy Kesserű Judit (2001), Lázár György (2009)
- 9 Basa Molnár Enikő (1978), 78. p.
- 10 Az 1976-os jubileumi Smithsonian Folklife Festival egyik kiemelt témája az *Old Ways in the New World / Régi módon az Újvilágban* volt, és a fesztivál honlapja szerint Magyarországon kívül Lengyelország, Jugoszlávia és Románia vett részt Kelet-Közép-Európából.
http://www.festival.si.edu/explore_festival/year.aspx.
- 11 Lásd: Basa Molnár Enikő (1978), 78. p., Hunyadi Dalma (1977), 191. p., Nagy Károly (1977), 84. p. beszámolóját az 1977-es 2. AHEA Konferenciáról.
- 12 Basa Molnár Enikő (1980), 28. p.
- 13 <http://www.hungarianamerica.com/homecoming/index2004.php>
- 14 Részlet az indoklásból: „...*the Association has distinguished itself and is devoted to the teaching and dissemination of Hungarian culture – history, folklore, literature, language, fine arts, music, scientific achievements – and seeks to provide opportunities for those interested in Hungarian studies and Hungarian heritage to further those interests...*”

Csillagászat-történeti tudásvagyon

Kiállítás a budapesti Egyetemi Könyvtárban,
2013. október 29–2014. március 28.

A budapesti Egyetemi Könyvtár felbecsülhetetlen értékű, a kora újkor óta szinte teljes mértékben érintetlen kézirat- és régi nyomtatvány állományának jelentős része szoros kapcsolatban áll a magyarországi és az európai természettudományok kezdeteivel. A tudománytörténeti érdeklődés mellett a dokumentumok számot tarthatnak további diszciplínák fokozott figyelmére is, így mindenekelőtt az oktatás- és az egyetem-történetére. Jóllehet, a csillagászat témakörébe tartozó kéziratokat és nyomtatványokat folyamatosan használó tanszékek, tanulmányi rend, illetve oktatás nem volt az Eötvös Loránd Tudományegyetem jogelőd egyetemén, a nagyszombati jezsuita egyetemen (1635–1773), az egyetem könyvtárának gyűjteménye mégis folyamatosan és tervszerűen bővült az e tudomány körébe tartozó kéziratokkal, valamint nyomtatott kiadványokkal. A kora újkori természettudományok egyik „bölcsőjének” számító csillagászat nagy megbecsülésnek örvendett Magyarország 1635 óta folyamatosan működő egyetemén, mivel az ilyen tárgyú gyakorlati vizsgálatok elvégzésére – többek között – folyamatosan szükség volt a nagyszombati nyomda által kiadott kalendáriumok elkészítéséhez. A csillagászati alapismeretek gyakorlatcentrikus oktatása a XVII. század óta folyamatosnak tekinthető, az e tárgy körébe tartozó feladatokat az egyetem mindenkori matematika professzora és segédjei végezték.

A kiállítás – mivel Magyarországon nincs csillagászati vagy csillagászat-történeti múzeum – egy, a könyvtár dísztermének méreteihez illeszkedő kamarakiállítás keretein belül kívánja bemutatni a nagyszombati jezsuita egyetem alapítása (1635) előtt nyomdafestéket látott európai csillagászat-történeti teljesítmény e gyűjteményben fellelhető dokumentumait is. Ennek a „rejtőző” gyűjteménynek néhány darabjával a nagyközönség már korábban, a *Csillagászat Éve* (2009) tiszteletére rendezett kamarakiállításon megismerkedhetett (*A csillagok törvényei: Kiállítás az ELTE Egyetemi Könyvtár XVI. századi csillagászati nyomtatványaiból, 2009. június 9–szeptember 30. – The Laws of the Stars: 16th century Astronomical Prints at the ELTE University Library*. Budapest, 2009. Egyetemi Könyvtár – Kiállítások az ELTE Egyetemi Könyvtárban, 5).

A jelen kiállítás első részében a koncepciónak megfelelően a könyvtár állományában őrzött európai csillagászat-történeti tudásvagyon XVII. század közepéig megjelent dokumentumaiból látható szerény válogatás.

Közismert tudománytörténeti tény, hogy a XV–XVI. század a csillagászat történetének egyik legaktívabb időszaka volt. A humanista polihisztorok legtöbbje egyaránt foglalkozott az ebben az időszakban még elszakíthatatlan szálakkal egymáshoz kapcsolódó asztronómiával és asztrológiával. A mozdulatlanak vélt Föld

ekkor „szűnt meg” a Világegyetem középpontja lenni. Jóllehet a geocentrikus világképet már a XV. század elejétől sokan vitatták, de helyébe a legfantasztikusabb képzeteket gondolták ki. Az új, heliocentrikus világkép alapelveinek, matematikai teóriájának a megalkotása még több mint egy évszázadon át, Kopernikusz először csak rövid, hat főlíó terjedelmű, kéziratban megfogalmazott *Commentariolus* című művéig váratott magára. A XVI. század a csillagászat történetében elsősorban az észlelések és a megfigyelések korszaka volt. Galilei – akinek 2014-ben születése 450 éves évfordulóját ünnepeljük – csillagászati célokra használt távcsövével ekkor még a jövő (1608) rejtegette. Ez az időszak bizonyult mégis a „kozmosz fejlődéstörténet” egyik legaktívabb évszázadának: csillagászok nemzedékei – akik egyben asztrológusok, matematikusok, orvosok, geográfusok, nem utolsósorban teológusok vagy politikusok voltak – fokozatosan és folyamatosan nyomtatott kiadványokban regisztrálták a csillagászati észleléseken és megfigyeléseken alapuló feltételezéseket, eredményeket és – nem utolsósorban – az új mérőeszközök megalkotása révén is alakuló tudományos változásokat, új felfedezéseket.

Ez a – XX. századi kifejezéssel élve – „tudomány-együttes” természetesen alapvetően más jellegzetességeket hordozott, mint a mai értelemben vett tudomány. A csillagászat ekkor – a késő középkori és a kora újkori jelentős, a korábbi évszázadokhoz képest gyorsan zajló változások ellenére – nem szakított mindenestül a mitikus csillagászat régebbi hagyományával sem. Tovább éltek az ősi tradíciók is; ezzel kapcsolatosan elegendőnek tűnik, ha utalunk a perszonifikált csillagképekről szóló művek egykorú népszerűségére. A régi és az új együtt, egymás mellett, nem utolsósorban, egymásra hatva „élt” a XVI. században. A bemutatott nyomtatványok ezt a sajátosan továbbélő középkorias szemléletet, annak lassú levetkőzését és a születőben lévő új, magasabb színvonalú csillagászati eredményeket egyaránt, egyetlen keretben kívánják bemutatni.

A kiállítás az első rész elején kronologikus rendben mutatja be a XVI. században is megjelent, de jóval korábban élt, asztronómiával foglalkozó gondolkodók teljesítményét. Érzékeltetni próbálja, hogy Püthagorasz, Platón, Eudoxosz, Arisztotelész, Arisztarkhosz, Eratoszthenész, Hipparkhosz és más görög gondolkodók a világra és az égitestekre vonatkozó tudományos magyarázatait rendszerező Ptolemaiosz ismeretei a középkor évszázadaiban jelentős részben feledésbe merültek. Az antikvitás és a középkori Európa között az összekötő kapcsot egyrészt a neoplatonizmus olyan elemei jelentették, amelyeket a kereszténység is elfogadott és tovább örökölt. Másrészt a középkor évszázadaiban az ókori görög csillagászati ismeretek arab közvetítéssel váltak ismét köztudottá, ezért állítottuk ki például Alfraganus, Abd al’Atiz ibn ’Uthman, al-Kabisi, Albohazen Haly, filius Abenragel egy-egy, az adott korban kedvelt és kézikönyvszerűen használt nyomtatványát.

A XV–XVI. században a csillagászati tudásanyag megtöbbszöröződött, elsősorban Kopernikusz révén. A ptolemaioszi geocentrikus világkép mellé matematikai teóriaként ő alkotta meg a heliocentrikus elképzelést. Mindössze huszonhét éves volt, amikor 1500-ban már Rómában tartott csillagászati előadást. Megfigyelései révén következtetett a ptolemaioszi Hold-modell téves voltára. 1507-ben fogalmazta meg első ízben *Commentariolus* című kéziratban művében heliocentrikus világképének alapelveit. Fő művének, a *De revolutionibus Orbium Coelestium*nak (Nürnberg, 1543), amely fordulópontot jelent a csillagászat történetében, egyik példánya látható a kiállításon.

A XVI. században a tudósok egyaránt megismerni kívánták a Nap, a Hold, a bővülő számban megismert planéták, a zodiákus jegyek, a fénylő csillagok, az aszteroidok és más asztronómiai tényezők mellett az összefoglalóan kozmikus hatásnak nevezett „magasabb erőket” is. Intenzíven kutatták ezeknek az emberi sorsra gyakorolt vélt vagy valós hatását is – az „*amint fent (a planéták világában), úgy van lent (a földi világban) is*” közkedvelt mondás értelmében. A „gyakorló” csillagászok munkái között megismerkedhetünk a Kopernikusz szellemében dolgozó dán Tycho Brahe prágai udvari csillagással, aki nemcsak Keplerrel, hanem lánytestvérével, Sophie Brahéval is alapvető jelentőségű számításokat végezett a bolygók pályájának meghatározására. Tycho Brahe új csillagkatalógust készített, és megalkotta az úgynevezett Egyiptomi Rendszert. Halála után munkáját Johannes Kepler folytatta, megfogalmazva a három híres Kepler-törvényt. Ez a kiállításrész Galileo Galilei és a neves jezsuita csillagász, Giovanni Battista Riccioli egy-egy alapvető munkájának bemutatásával zárul.

A kiállítás második része a magyarországi csillagászat történetére kívánja ráirányítani a figyelmet. Ebben a magyar és magyar vonatkozású csillagászat-történeti tudásvagyont bemutató részben a szorosabban vagy áttételesen a nagyszombati jezsuita egyetemhez kapcsolódó tudósok életműve és teljesítménye áll a középpontban. Ismeretes, hogy már jóval a nagyszombati egyetem megalapítása előtt Magyarországon is többen felismerték, hogy a világegyetem, a csillagok világa elválaszthatatlan és „örök” része az ember földi létezésének. Itt csupán utalok arra, hogy az 1468-ban felbukkant, a „*nyárdél egén ragyogó üstökös*”-ről (Janus Pannonius versének címe Weöres Sándor fordításában) többen is értekeztek, egykorúan kínai csillagászok is észlelték. Magyarországon Ilkusch Márton orvos, egyetemi tanár és budai plébános figyelte meg közel öt és fél évszázaddal ezelőtt Pozsonyban (1468. szeptember 22.), s tizenegy oldalas tanulmányt szentelt a fényes, feltűnő égi jelenségnek. Ilkusch kéziratait (asztronómiai táblák 1478-ból és 1488-ból) és az általa készített csillagászati eszközöket (például érc glóbusz) ma a krakkói egyetemen őrzik.

Egykor Magyarországon is egyszerre jelentett csodás jelenséget és tudományosan megfigyelhető, kutatható tárgyat például egy üstökös vagy egy napfogyatkozás. A jezsuita rend már a XVI. század utolsó két évtizedében különös figyelmet fordított a matematika oktatására. A *Ratio Studiorum* előírásának megfelelően a matematikát a három évig tartó philosophia tanulmányok második évében oktatták, s a kiemelkedő teljesítményt elért tehetséges tanulók – saját kérésükre – privát módon, a kötelező ismereteken túl is elmélyülhettek e tárgyban. A rend híres matematikusának, Christophorus Clavius-nak a tanítványa volt például Nagy János, aki 1594–1600 között Rómában végezte tanulmányait. Hazatérése után az Osztrák–Magyar Jezsuita Provincia két egyetemén, Grazban és Bécsben tanított matematikát, ennek keretében sokféle hasznos gyakorlati ismeretet is el lehetett sajátítani, így például a földmérést, a csillagászatot, a napórák állítását és az optika törvényszerűségeit.

A magát „Astrophilus” néven emlegető luxemburgi származású jezsuita szerzetes, Johannes Misch (1613–1677) – akinek 2013-ban ünnepeltük születése 400. évfordulóját – 1653-tól 1660-ig oktatott Nagyszombaton – többek között – matematikát. Nevéhez kapcsolódik a *Calendarium Tyrnaviense* megjelenése 1658-tól, amelyben időről időre csillagászati jellegű részek, megfigyelések is napvilágot lát-

tak. Az 1658-as első *Calendarium Tyrnaviense*ben Misch Christophorus Clavius és Giovanni Battista Riccioli jezsuita matematikus-csillagászokra hivatkozva a Gergely-naptár helyességéről értekezett. Néhány évvel később, 1661-ben a nagyszombati kalendáriumban Misch egy üstökösöt írt le a *Prognosis Astrologica ex Cometa Martio-Saturnina* című értekezésében. Erről az 1661 februárjában saját maga által megfigyelt üstököséről Misch előadást is tartott a nagyszombati egyetem Auditorium Physico-Astronomicumában.

Ismeretes, hogy a nagyszombati egyetemen az első csillagászati megfigyelőállomást a polihisztor Szentiványi Márton (1633–1705) létesítette még a XVII. században. Szentiványi fő műve a *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum miscellanea* három kötete, amelyet a szerző méltán nevezett enciklopédiának. Benne a legkülönfélébb műszaki, építészeti, botanikai tárgyak mellett az optikáról és a csillagászatról is olvashatók rövidebb-hosszabb, a kor tudományos szintjén álló dolgozatok. Szentiványi szerteágazó munkásságát megelőzően – Misch mellett – természettudományi érdeklődésű rendtársai közül kiemelkedő jelentősége volt Berzeviczy Henrik (1652–1713), Dubovszky János (1654–1710) és Lippay János (1606–1666) tevékenységének. A *Calendarium Tyrnaviense* 1675-től általában *Dissertatio physico-mathematica, geographia, astrologia* címmel mellékleteket is közölt. E mellékletek legtöbbjét 1689-től Szentiványi Márton összegyűjtve is közreadta a *Curiosiora et selectiora variarum scientiarum [...] Miscellanea* című kötetekben. Ilyen tárgyú, változatos terjedelmű *Miscellaneák* jelentek meg például 1689-ben, 1691-ben, 1696-ban, 1697-ben és 1702-ben. Évtizedekkel később, 1753–1755-ben egy másik nagyszombati jezsuita matematika professzor, Kéri Borgia Ferenc (1702–1768) foglalkozott behatóan az égbolt megfigyelésével. Neki jelentős szerepe volt az egyetemi csillagvizsgáló létrehozásában is. Kéri elsőként írt Magyarországon olyan tankönyvet, amelyben Newton és Descartes tanait érvényesítte, továbbá tudását gyakorlatban felhasználva, tükrös távcsövet épített.

Az 1755-ben alapított nagyszombati egyetemi csillagászati obszervatórium európai elismerésében és sikereiben a csillagvizsgáló első igazgatójának, Weiss Ferencnek (1717–1785) volt kimagasló a szerepe. Weiss Nagyszombatban született, a csillagászzal 1739-ben kezdett el foglalkozni. Nagyszombati tanulmányi éveit során Kéri Borgia Ferenc volt a tanára. Gyakorló csillagászként nevéhez kapcsolódik az első magyarországi tudományos folyóirat, az *Observationes astronomicae [...] in Observatorio Collegii Academici Societatis Iesu Tirnaviae in Hungaria* megjelenése és több éven át történő szerkesztése. Az évenként megjelentetett füzetekben közölték a csillagvizsgáló észleléseit. Az *Observationes astronomicae...* füzetekben különösen jelentősek a nap- és holdfogyatkozásokra, valamint az üstökösök mozgására és a csillagfedésekre vonatkozó adatok. 1761-ben és 1769-ben például megfigyelték és adatolták a Vénusz átvonulást. Weiss megfigyeléseit a bécsi Theresianum is megjelentette a *Beyträge zu Verschiedenen Wissenschaften* című évkönyvében.

Weiss kiterjedt tudós levelezést folytatott kora csillagászaival. Így például rendtársai közül levelezett a bécsi csillagvizsgáló igazgatójával, Hell Miksával (1720–1792) és a mainzi obszervatórium alapítójával, Christian Mayerrel (1719–1783). Kora elismert francia csillagászaik közül szakmai levelezést folytatott Jerome Joseph de Lalande-dal, Joseph Nicolas Delisle-lel és Alexis Claude Clairaut-val. Weiss budapesti Egyetemi Könyvtárban őrzött tudós levelezését az MTA Konkoly

Thege Miklós Kutatóintézetének néhai könyvtárosa, Vargha Magda rendezte sajtó alá (*Correspondence de Ferenc Weiss astronome hongrois du XVIIIe siècle* – Bibliotheca Universitatis Budapestinensis Fontes et Studia 6–7, 1990–1992). Weiss csillagászati tevékenységére Európa-szerte felfigyeltek. Nagyszombatban vendégül látta – többek között – a berlini obszervatórium igazgatóját, Johann Bernoulli-t, a milánói csillagvizsgáló vezető kutatóját, Ruggero Guiseppe Boscovichot és a párizsi obszervatóriumot vezető Cesar François Cassiny de Thuryt.

A nagyszombati egyetemi obszervatórium a kor európai szintjén álló tudományos-kutató intézmény volt. Berendezéséről és az ott őrzött gyűjteményekről a rend feloszlata (1773) után készült leltárak (1773, 1777) tanúskodnak. A korabeli műszerekből és vizsgálati segédeszközökből több is fennmaradt, ezeket ma is őrzik a különféle magyarországi és szlovákiai múzeumokban. Kéri Borgia Ferenc és Weiss közösen is terveztek és megvalósítottak különböző csillagászati eszközöket. Így például angol mintára katadioptrikus rövid távcsövet készítettek, Newton-műszereket terveztek, amelyeket Weiss irányításával kiviteleztek. A nagyszombati csillagvizsgáló mellett ők ketten hozták létre a minden valószínűség szerint legrégebbi magyarországi olyan műhelyt, amely alkalmas volt a csillagászati műszerek készítésére és azok folyamatos karbantartására. E műhelyben dolgozott – többek között – Weiss Ferenc segédje, Rössel Tamás. Rössel és Weiss további kézművesek bevonásával ellátták a csillagvizsgálót gnómónnal (vízszintes alapon álló függőleges pálca, melynek árnyékából kiszámítható a Nap magassági szöge), délkörrel, sötétkamrával és távcsövek sorával. A különböző hosszúságú Newton- és Gregory-féle távcsöveket Weiss tervezte és az obszervatórium szerelőivel együtt készítette el.

A nagyszombati csillagvizsgáló 1755–1785 között folyamatosan működött és végzett megfigyeléseket. Az egyetem Budára költöztetése (1777) után a csillagvizsgáló a nagyszombati Királyi Akadémia mellett működött tovább. A Királyi Akadémia 1785-ös Pozsonyba költöztetésekor azonban véget értek a nagyszombati csillagászati megfigyelések, az obszervatórium épületét a XIX. század első felében lebontották. A Budára költöztetett egyetem mellett az új obszervatórium 1780-ra épült fel. Weiss Ferenc budai csillagászati megfigyeléseit folyamatosan közölte a Hell Miksa-féle bécsi *Ephemerides Astronomiae* című évkönyv és Johann Elert Bode berlini *Astronomisches Jahrbuchja*.

Weiss Ferenc csillagász tanítványai közé tartozott Sajnovics János (1733–1785), Taucher Ferenc (1738–1820) és Bruna Xavér Ferenc (1745–1817). Taucher Weiss utódja lett Budán, egyben ő volt az egyetem matematika professzora 1806-ig. Bruna Xavér Ferenc, a mannheimi meteorológiai társaság tagja szintén Budán tevékenykedett. Először Weiss, majd Taucher társaként dolgozott az obszervatóriumban, később, 1798-tól pedig az egyetemen a „felsőbb mennyiségtan” tanára lett. Sajnovics János alapvető csillagászati teljesítménye, az *Idea astronomiae* című munka a budai Királyi Egyetemnek szóló ajánlással jelent meg Budán 1778-ban. Sajnovics önmagát e mű címlapján az egyetem „segéd-csillagászá”-nak nevezte („Astronomi Regii Universitatis Budensis adjunctus”). A műben az elsajátítandó gyakorlati csillagászati tudnivalók mellett Sajnovics kitért a csillagászat művelésének hasznára és szépségeire is.

A kiállítás utalás szintjén, egy kiállított kéziratos dokumentum segítségével foglalkozik Hell Miksa (1720–1792) tevékenységével is, akit Mária Terézia fiatal je-

zsuitaként az elhunyt Johann Jakob Marinoni helyére nevezett ki 1755-ben császári–királyi udvari csillagásznak. Hell egyik segédjével, Weiss tanítványával, Sajnovics Jánossal együtt VII. Keresztély dán király meghívására Lappföldre utazott, hogy ott, a kor legészakabbra fekvő csillagászati megfigyelőállomásán, Vardö (Wardoe) szigetén megfigyelje a Vénusz Nap előtti átvonulását (1769. június 3-án). (Ismeretes, hogy Sajnovics itt figyelt fel arra a máig vitatott nyelvrokonságra is, melyről a *Demonstratio idioma Ungarorum et Lapponum idem esse* című munkájában számolt be.) A norvégiai utazás ideje alatt Sajnovics latin nyelvű naplót vezetett, amelynek magyarra fordított szövege 1990-ben jelent meg az ELTE Finnugor Nyelvtudományi Tanszéke gondozásában. Hell tudományos érdeklődése széles körű volt, a csillagászat és a matematika mellett kiterjedt a fizikára, geodéziára, éghajlatra is. Ő tekinthető egyúttal a magyar történeti földrajz egyik megalapozójának is, mivel Anonymus *Gesta Hungarorum*ának adatait térképre vetítette. Ezeket a kéziratos Hell-féle Anonymus-térképeket Prixner Gottfried lengyel származású rézmetsző és kiadó metszette rézbe, megjelenési évük 1802 (*Tabula Geographica ad Hist. Anonymi*).

Az Európa-szerte ismert, neves magyarországi csillagászok között kiemelt hely illeti meg Makó Pált, akinek a hagyatékából egy részt a budapesti Egyetemi Könyvtár őrizz. Jezsuita tanári kiképzése során 1758–1760 között Nagyszombatban mennyiségtant, logikát és metafizikát oktatott, később a bécsi egyetemen oktatta ezeket a tárgyakat. Az egyik legkedveltebb általa írt tankönyv a több kiadásban megjelent *Compendaria matheseos institutio* (Bécs, 1764, 1766, 1771, 1776, 1781; Boroszló, 1766; Venetiis, 1796). A nagyszombati jezsuita egyetem államosítása és Budára költöztetése után Makó lett a bölcsészettudományi kar vezetője haláláig (1793. augusztus 19.). Makó dolgozta ki az 1782-ben II. József által megalapított Institutum Geometrico-Hydrotechnicum tananyag- és óraterveit. A könyvtár őrzi – a kiállítás keretében bemutatott – *De aurora boreali* című kézirata mellett huszonkét latin nyelvű költői elégiáját is.

A budapesti Egyetemi Könyvtár kamarakiállítása, amelyet mindenekelőtt a könyvtárból az 1960-as években eltulajdonított, Malvasia márki szerzőségével megjelent *Ephemerides novissimae motuum coelestium [...]* (Mutina 1662 Typ. A. Cassiani) visszavásárlása és a XVII. századi nyomtatványgyűjteménybe történő visszahelyezése „tiszteletére” rendezett, a XIX. század elejéig követi az elsősorban az egyetem történetével kapcsolatba került magyar csillagászok tevékenységét. A rövid áttekintést a gellérthegyi Csillagvizsgáló második igazgatója, Tittel Pál (1784–1831), magyar királyi egyetemi csillagász és tanár emlékezete zárja. Tittel 1806-ban, tanulmányait befejezve az egri Érseki Hivatalban könyvtárossá nevezték ki. Pártfogója, báró Fischer István egri érsek 1809-ben őt bízta meg az Egri Líceumban működő Érseki Csillagvizsgáló vezetésével. A következő évben, 1810 szeptemberében tanulmányútra küldte, hogy csillagászatot tanuljon. Bécsi tanárai Franz Paula Triesnecker és Tobias Bürg voltak. Tittel elsősorban gyakorlati naptár-számítási munkákat végzett és különféle csillagászati könyveket tanulmányozott. Bécsben ismerte meg Carl Friedrich Gauss munkáját az égitestek mozgásáról (*Theoria motus corporum coelestium*, 1808). Tittel 1814. június 16-án levelet írt Gaussnak, kérve, fogadja tanítványává. Gauss válasza után Fischer érsek jóváhagyta és fizette az újabb tanulmányutat. Tittel volt az egyetlen katolikus pap, aki a göttingeni egyetemen egyetemi polgárként tanulhatott; 1815 októberétől mintegy

másfél évet töltött Göttingenben az ottani csillagvizsgáló igazgatója, Gauss mellett. Gauss 1816 áprilisában magával vitte öthetes bajorországi körútjára, és együtt látogatták meg a müncheni Reichenbach optikai műszerkészítő üzemet, ahol az új Göttingeni Csillagvizsgáló több műszere készült. Tittel 1817. március 4-éig látogatta a Göttingeni Egyetemet. Innen Gauss ajánlólevelével Párizsba utazott, ahol – többek között – megengedték neki, hogy rendszeresen felkeresse a Párizsi Királyi Obszervatóriumot és ott megfigyeléseket végezzen. Párizsból egy hónapra Angliába utazott, megfordult a Greenwich-i Királyi Csillagvizsgálóban, és találkozott neves angol csillagászokkal, többek között William Herschellel.

Tanulmányútját követően Tittel 1818 áprilisában kezdte meg az egri csillagda igazgatását. A katolikus papi hierarchiában nem sikerült megtalálnia a helyét, ezért 1824-ben elhagyta Egert. 1824 szeptemberében Tittel Pált királyi határozattal nevezték ki a Gellérthegyi Csillagvizsgáló új igazgatójának és az egyetem csillagászati oktatójának. 1830-ban a matematikusok közül elsőként őt sorolták be az újonnan létesült Tudós Társaság (Magyar Tudományos Akadémia) tagjai közé. Ő lett a Tudós Társaság első halottja is. Vörösmarty Mihály verset (*Tittel halálakor*) írt halálára (1831. augusztus 27. „*Téged, egek s csillagkoronák éjféli barátját, / A föld fellegein túl rideg ormi lakót, / Hogy közelebb jutnál, a csillagok ősurá, téged / Tittel! ohajtásid tűzseregéhez emelt; / Ah de utánad gyász maradt. Most felmegy az útas, / S nem leli, melyet várt, lelke az égi gyönyört: / Puszta halommá lőn az imént meglelkesedett szirt, / S néma jegy a csillag, mely megyen orma fölött.*”).

A kiállítás két fő része között önálló díszhelyen látható a budapesti Egyetemi Könyvtár állományából az 1960-as években eltulajdonított Cornelio Malvasia, *Ephemerides [...]* (1662) című csillagászati nyomtatvány, amelynek visszavásárlását egy 2012-ben megnyert Nemzeti Kulturális Alap-pályázat tette lehetővé. A visszavásárolt kötet szerzőjeként a katona és politikus Cornelio Malvasia márkit (1603–1664) tartják számon. Malvasia a csillagászat történet egyik legkiemelkedőbb amatőrének számít. A nyomtatvány csillagászati megfigyelések leírását tartalmazza. A művet valójában a neves tudós Geminiano Montanari szerkesztette, és Cornelio Malvasia megfigyelésein kívül további alapvető mellékleteket is tartalmaz. Ezeket a mellékleteket egy másik tudós, Giovanni Domenico Cassini készítette; ezek egyrészt az atmoszférával kapcsolatosak, másrészt a Napra vonatkoznak. A nyomtatvány Malvasia márki egyetlen nyomtatásban megjelent munkája, amelynek a visszavásárolt kötet az első kiadása. A munka második kiadása 1664-ben jelent meg. Mindkét kiadás példányainak együttes előfordulása ritka, a két kiadásból jelenleg egyedül Nagy-Britanniában található egy-egy példány. A műben különösen jelentőssek a távcsőre szerelt ezüsthálalokból készített rácstra és ennek használatára vonatkozó megjegyzések. Ez az a mérőeszköz, amelynek segítségével Montanari elkészítette a kiemelkedő jelentőségű, nagyon jó minőségű Hold-térképét, amelyet az *Ephemerides* mellékletként tartalmaz. A térkép az egyik legpontosabb és a valósághoz leghűbb Hold-térkép a XVII. századból, amely egyben autentikus példája a tudományos szcenográfiának. A mű díszes előzők rézmetszetén egy csillagászati jelenet, a Jupiter és Holdjainak teleszkóppal történő megfigyelése látható.

Knapp Éva

Az olvasás varázslata

Bevezető helyett a Kétségek könyve

HISZEM, HOGY MINDEN ELGONDOLT GONDOLAT
MEGTALÁLJA GAZDÁJÁT

A mostani gazdasági világválság felelőseinek egy része már kapott némi büntetést tetteiért. Hogy ez mennyire áll arányban az okozott kárral, az más kérdés, de a világot, különféle csatornákon elárasztó konzumkultúra vagy kulturális környezetszennyezés felelősei vígan teszik tovább a dolgukat. Pedig az olvasás visszaszorulásában nagy felelősség terheli őket. De vajon tényleg olyan nagy a baj az írás és olvasás terén, ahogyan gondoljuk? Olvasás nélkül nem tanulhatunk, még akkor sem, ha már vannak hangos könyvek, könnyen visszahallgatható, nézhető előadások, amelyek „fogyasztása” éppen úgy időigényes, mint az olvasásé. Mert befektetés nélkül nincs haszon. Túl a tanuláson, a piacot elárasztó „szórakoztató” irodalmi túlermelésen, valóban csökken a hagyományos regények olvasása. Kialakult helyette a könnyebben, erőfeszítés nélkül, akár írástudatlanként is nézhető film – átalakítva a szórakozási szokásokat. Egy jó regény olvasásának gyönyörűsége, érdekessége számomra abból áll, amikor a megértésen túl a történet kezdetén egyfajta szereplőválogatást végzek, hogy melyik leírt alakhoz milyen embert képzelek, akiket azután „magam” is öltöztetem a leírásból általam elképzelt környezetben. Tehát én rendezem az író által leírt történetet, és ezzel szélesítem magam részére a megjelenítés lehetőségeit. Ilyen olvasás után nyilván más szemmel nézzük az ebből a műből készült filmet. Természetesen más dolog érdekes ismeretterjesztő írásokat, vagy éppen vértől csöpögő és rémülettel görcsöt okozó bűnügyi rejtvényeket olvasni, mint odafigyelést és átélést kívánó irodalmat.

De mi is az irodalom? Márai Sándort hívom majd ebben az írásban még többször is segítségül, mert az ő írásművészetét ugyanolyan alapossággal kell megismernünk, mint az 1948-tól az általános iskolákban, gimnáziumokban, főiskolákon és egyetemeken belénk nevelt irodalmi ismereteket és felfogásokat. Az idegenkedés bizonyos íróktól, költőktől „a múltat végképp eltörölni” akarók eltökélt tanításának része volt, talán még ma is az. Sokan voltak a lelkesedzők és kiszolgálók, az új rendszerből hasznot húzóak, de tíz év sem kellett és Faludy György is rájött, hiába segítette ledönteni '47 tavaszán a Prohászka-szobrot, csak jól felhasználható eszköz volt egy akcióban. A később csalódottak, akik lelkesen támogatták pár évig a Magyar Kommunista Párt akcióit, Déry Tibor, Zelk Zoltán, Darvas József, Illyés Gyula, Veres Péter, Szabó Pál és sokan még lelkes fiatalok a Moszkvából hazatérteket, ők is csupán a tudatos tervet végrehajtók eszközei, áldozatai voltak, mint mi mindnyájan a naivul, idealistán lelkes félrevezetettek. Miközben a „polgárinak” címkézett írókat, költőket igyekezett az akkori – majd az Aczél György nevével

fémjelzett – kultúrpolitika is több nemzedékünkkel elfeledtetni. Mert „*a párt célja volt, hogy létrejőjön az egységes szocialista realista magyar irodalom.*”¹ De a régi, poros könyvespolcok alján vagy a könyvek mögül előkerültek sok családban az értékes kötetek, és olvasták őket minden tiltás ellenére. Ebben az írásban még részletesen lesz szó például az „elfelejtettek” csoportjában is hátul lévőkhöz Fábíán Gyula, Geréb László, Molnár Kata munkásságáról. Az irodalom tehát, mondja Márai: „*Az a rejtélyes fölösleg, túlzás, meglepetés, amely azért meglepő, mert nem akar semmit, csak önmagát adni, a költő lelkét. Ez az irodalom. Minden más ipar, meg lehet tanulni. Tanulják is az iparosok.*” (Márai Sándor: Napló 1957–58. 65. p.)

Kérdések és felvetések könyve

„TANÍTS ÚGY SZÁMLÁLNI NAPIAINKAT,
HOGY BÖLCS SZÍVHEZ JUSSUNK!”

ZSOLT 90,12

Az olvasással kapcsolatosan is jogos alapkérdés, hogy ki és miért tud vagy nem tud, akar vagy nem akar áldozni bármilyen szintű tudás megszerzéséért. A mindig szeretetre vágyó, de sokszor erőszakos lelkünkben mitől és miért ébred fel a vágy az ismeretszerzésre? Csak a hasznosság lenne a feltétele, vagy kíváncsiság, a tudásszomj, vagy mind együtt? Vajon napjainkban az értéket adó tartott művészetek iránt kevesebben érdeklődnek, mint régebben? Esetleg a kommersz tömegáru folyamatos ránk zúdulása kelti ezt az érzetet? „*A tömegnek legalább olyan hosszú időre van szüksége, amíg szellemi értelemben két lábra áll, mint kellett az egyénnek, amíg a fejlődés során abbahagyta, hogy négy lábon szaladgáljon.*” (Márai Sándor: Napló 1964–66. 335. p.) Amikor az ember – bármilyen technikai eszközzel – rögzíti sokszor csapongó gondolatait, tehát egyidejűleg ír és olvas, az emberi kultúránk nagy vágyát valósítja meg: azon igyekezik, hogy a kimondott szó megmaradjon; még akkor is, ha tudja: a szó bizony – minden formájában – veszedelmes eszköz. A „gondolatrögzítő” írástudó tehát agyagba nyomta, teknősbéka páncéljára karcolta, kőbe véste, falra, selyemre és papírosra festette – képiróként, kifejező szavunkkal – a kultúránként különböző jeleket, hogy dacoljon a könyörtelen elmúlással, így őrizve meg valamit sokszor szertelenül szállongó képzeletünk áradatából. A leírtakat azután rendszerezni kellett, elrakni, megőrizni. A nagyszerű és zseniális névtelen kreatívok Kínában már a VIII–IX. században előálltak a nyomtatott könyvek ötletével. Annak a XI. századi nyomdásznak, aki „*a mozgatható nyomóelemes nyomtatást felfedezte*” már a nevét is tudjuk: Bi Sheng mesternek hívták.² A „Gutenberg-galaxis” előtt háromszáz évvel tehát már létezett a „Bi Sheng-galaxis”! A fejlődés – eleinte – lassan, de biztosan ment végbe, majd a XIX. század technikai előrelépésétől napjainkig hatalmas utat tettünk meg. Ma már kezünkbe vehetünk – akár négy minőségi könyv árán – olyan elektronikus könyvet, helyesebben „könyvtárat”, amely kb. 1200 mű tárolására és olvasására alkalmas! Ezzel megszűnik az otthoni könyvtárak jelentősége, gondolhatnánk, de nem így van; az otthoni házi tudásbázisnak továbbra is nagy jelentősége lesz, mert szélesebb látókört biztosít olvasója számára. Az egyre növekvő információs áradatban, azonban nagyon nehéz megőrizni az egyéniség döntő szerepét, sokan feladják – mielőtt el-

kezdték volna – a küzdelmet, és azt veszik a kezükbe, amely „árunak” hatásosabb a kínálata. A legnagyobb gondot azonban, valamennyi művészeti ágban az „azonos arcok” problémájában látom. Az egyes művek és szerzők még a csapból is folynak lelkesen csobogva. Maradjunk a könyveknél és az „irányítottságnál”. Márai, Napló, 1955. 204. p.: „1660. körül Molière, a hivatásos író úgy érezte, már nem lehet kibírni a dilettáns műkedvelő irásdühét... egy folyóiratban olvasom, hogy az amerikai könyvkiadók egyre idegesebben fogadják a hivatásos írók művét, mert az írók nem „simák”, ragaszkodnak stílusukhoz, modorukhoz, nem engedik átírni, **a konvencionális minta szerint, műveiket.**” (Kiemelés tőlem. – Cz. F.) Háromszáz év alatt nagyot fordult a világ, és Márai feljegyzése óta eltelt csaknem hatvan évben ez tovább fordult, de nagyon elgondolkoztató. Az 1955-ben használatos amerikai módszer kísértetiesen hasonlít a vasfüggöny „másik” oldalán gyakoroltra! Azóta kialakult a „kanonizáltak”, a bírálhatatlanok rétege – néha egy-egy rikoltás hallatszik, de az nem kap ugyanakkora visszhangot, mint a kritizált személy és mű. A konvencionális igényeket kiszolgálók munkái mentesek a negatív megjegyzésektől és beállításoktól, minden „píszí” bennük. Tehát elég „simák”. Elérték a célt. Ezek a művek még élvezhetőek, bár színtelenek és szagtalanok, az írói szabadság gondolata pedig egyfajta nevelési szándékká változott a konvencionális minta hatására. A szépirodalom mellett vannak a vért és testnedveket folyató, kegyetlen, agresszív, pornográf kiadványok, amelyek a szabadpiac erkölcsé alapján teret követelnek maguknak. Káros hatásukat naponta tapasztalhatjuk. A (szellemi) ellenség keze már rég betette a lábát, ahogyan ezt az egyszerű párttitkár mondta az üzemi gyűlésen.

Figyeljük meg, a technikai változások idején az új hordozókon megjelenő ismeretanyag is – a fenti mintára –, az előtérbe tolt előadók, együttesek, zenekarok, filmek és rendezők, írók, költők szempontjából válogatva van. A politikailag, eszméiségben, tartalmában „időszerűtlennek”, „nem elég korszerűnek” vagy divatosnak bélyegzett alkotások el-elmaradoznak. Egyesek előtérbe kerülnek, másokat elfelejtetnének velünk, és a hatalmas ismeretanyag mellett legtöbbször későn kapunk észbe. Ezért nem kerülnek át művek a kódexformából az ősnymtatványba, ősnymtatványból a tömeges nyomtatásba, bakelitől CD-re, magnóról internetre stb. A nálunk most bevezetett digitális átállás éppen a közszolgálati csatornákat helyezi végre megfelelő arányban az eddig mindent elnyomó kereskedelmi tévék mellé. De legtöbbször nem az emberiség eddig megjelent tudása van – általában – reprodukálva az új hordozókra és mindenki számára elérhetővé téve, hanem „divatnak”, „trendnek” mondott jelszavak mentén egyfajta „ajánlás” folyik. Léteznek az e-könyvek, amelyeken napilapokra, hetilapokra és folyóiratokra is lehet már előfizetni, amely esetben megjelenik e-könyvünkben a reklám! Akkor pedig előfordulhat, a rendszer „eldurvulása” esetén, hogy a Hófehérke mese úgy fog kinézni, mint a rádió kabaré ismert paródiája, ahol „a fiúk a bányában dolgoznak”! De akkor még mindig nincsen az e-könyvemre átvéve néhány olyan könyv, amelyre mondjuk, igényem lenne, mert időközben „kiszelektálódtak”. Egy pár példa. 144 éve jelent meg magyarul utoljára Edward Gibbon (1737–1794), kiváló angol történész 1776–1788 között írt világhírű műve: *A római birodalom hanyatlásának története*. Magyarul Hegyesy Kálmán fordításában 1868–69-ben adták ki. Más forrásból kiegészítve a feltehetően teljes cím: *A római birodalom hanyatlásának és esésének a történelme*³. Gibbon könyvében van egy történet a hunok előtti időből.

Krisztus után 350. körül, Constantius császárfi Pannóniában a limigantoknak nevezett (a tudományos névadás módszeréről külön tanulmányt lehetne írni) törzzsel tárgyal a törzs kitelepítéséről, eredménytelenül. A limigantok meghallgatták Constantius „nyájas és szelíd szavait, hirtelen” cipőjüket a levegőbe dobálták, és hangosan azt kiabálták a császár felé: „*Marha, Marha*”! Gibbon azt mondja, a limigantok nyelvén ez „sértő kifejezés volt”; idézi Márai 1955-ös naplójában a Gibbon által leírt történetet. Márai Sándor továbbgondolja, magának is magyarázatot keresve az angol történész által leírt esetet. „*Gibbon azt írja: Marha, marha! – s ez nagyon különös. Angol nem tudja az így írott »marhá«-t kiejteni – kell hozzá egy »c« vagy »k«, hogy kimondhassa ezt a szót. A »Marha« tehát egy, a magyar törzsek érzékét 600 esztendővel megelőző kóbor keleti törzs nyelvében, pontosan a mi fonetikánkkal és mai írásunkkal egyezően, »sértő kifejezés« volt –, mint ahogy ma is az. (...) Lehet, hogy volt egy nagy nomád törzsi tartály a népvándorlás idejében, valamilyen mongol-ural altaji törzs-medence, amelyből ezer éven át rajzottak nyelvileg és fajilag azonos törzsek Nyugatra, s időnként »marhá«-t kiáltottak a nyugatiak felé? Lehet.*” Ez ma sem változott, tehetnénk hozzá, mert a gondolkozásunk teljes különbözőségén van a hangsúly! A „törzsi tartály” találó gondolata összhangban van a Paál Zoltán által lejegyzett Arvisura gyűjteményben szereplő 24 Hun Törzsszövetség gyakorlatával, amely leírja, hogy időről időre vándoroltak törzsek, népcsoportok a Kárpát-medencébe egymás megsegítésére.⁴ Gondoljuk csak végig, ez a történet mennyire illik a ma nekünk tanított elméletek sorába? Vagy ott van a Vámbéry Ármin révén Isztambulban megtalált és általa hazakerült *Magyarország Története (Tárik-i Üngürüs)*⁵ száz évig félretett és szándékosan felejtésre ítéltetett kötete, majd a megjelentetéséért vívott harc stb. Ebben a történetben Istvánnak nincsen bajor uralkodóházból felesége, így Imre nevű fiuk sincs, az ő fiát Péternek hívják... Nem irtja ki véres kegyetlenséggel, hatalmi harc ürügyén, rokonságát a magyar király; „csak” elfoglalja Bulgáriát és egész Szlavóniát, és a zsákmányból megépíti Székesfehérvár „nagy templomát” és „hatalmas várát.” Péter királynak pedig másodszori hatalomra kerülésekor nem a német-római császár rakja Székesfehérváron nagy kegyesen, fejére a koronát, hanem „az ország előkelőségei”; Péter Pécs várát és templomát építi fel stb. Ezen kívül nincsen szó, természetesen – teszem hozzá – a római katolikus egyház terjesztése érdekében történt cselekedetekről, sem István, sem László király esetében. Hiszen Mahmúd Terdzsüman (Tolmács Mahmúd) az akkori világból hatalmas területet birtokló legfőbb iszlám uralkodónak számol be Magyarország történetéről. Van „némi” különbség itt is, a nekünk tanítottakkal összevetve, mert vagy össze-vissza hazudott és hamisított Mahmúd Terdzsüman a rendelkezésére álló krónikák alapján Szülejmán szultánnak, akinek ajándékkul írta krónikáját; vagy 1543-ban Székesfehérvár elfoglalásakor még ilyen adatokat és eseményeket tartalmazó krónikák voltak valóban Fehérváron, az addig jól őrzött királyi levéltár birtokában!

Egy szót még az e-könyvekről és egy ötlet. Remek lehetőséget ad ez a technika arra, hogy egy-egy témakörrel megjelent több száz kötetet közös „elektronikus tető” alá lehetne hozni, összevetve így az összes kutatás eredményeit. Számunkra nagyon fontos téma lenne a magyarság őstörténete minden lehetséges megvilágításban, hogy végre valóban „demokratikusan” összeszedve együtt legyen a tárgykörrel megszólalt vagy szóló munkák sokasága. Melléje rendezve természetesen a megfelelő képanyagot.

Az őstörténeten kívül voltak aztán írók, költők, akiket feledésre ítélték szakmai, ideológiai, esetleg stílusbeli okokra hivatkozva. Egy pár név a sokból: Kuthy Lajos, Justh Zsigmond, Herczeg Ferenc, Mécs László, az irodalomtörténészek közül Péterfy Jenő, Bodnár Zsigmond, Hankiss János, Farkas Gyula. Szakértők hosszú listát tudnak összeállítani a korszakokként „elfelejtett” tudósokról, írókról, költőkről, egyéb művészekről. Ezeket a szelektálásokat mindig elősegítik és megerősítik a hatalom- és rendszerváltozások, de egyszerű miniszterelnök-cserék is. Aztán, ami 1919-ben nem sikerült, az 1949-től, a teljes proletárdiktatúra idején majdnem beteljesítette küldetését. Radikális tisztogatás és listázás következett, amely a könyvtárakat, könyveket és írókat – őket szellemileg és egzisztenciájukban – érintették az embertelen intézkedések. Sokan, minden ítélet és eljárás nélkül „egyszerűen” ebbe is belehaltak. A reménytelenségbe. A „múltat végképp eltörölni”, sokszor próbálták már a föld minden pontján az emberiség történetében; ha másként nem ment, hát véletlenül vagy tudatosan leégett egy-egy könyvtár, ledőltek szobrok, rommá lettek régi nagy kultúrát hirdető városok, várak. Ott jártak pórul a pusztítók, ahol szárított agyagtáblákba volt karcolva a szöveg, amelyek a tűzben kiégve még tartósabbá váltak! Olvasni azonban akkor is jó, jelet hagyni élvezet, akár kövön, fán, papíron vagy az égen; kézzel, tollal, tűzzel és vassal. Mert mindent nem lehet megtiltani.

Történelmi emlékkönyv

„NÉZD A JÖVŐ NAP HAJNALI CSILLAGÁT.
NEM, NEM TESZEM MÉG ÉN LE REMÉNYEMET.
FELTÁMAD ÁRPÁD NÉPE! BÍZZUNK
A MAGYAROK KEGYES ISTENÉBEN.”

(BATSÁNYI JÁNOS: MAJTHÉNYI BARTA KESERVE)

A magyar irodalom történetében nagyon jó példa erre a „félreállításra” Batsányi János (1763–1845) szerkesztő, költő, műfordító esete, aki ellen már kétszáz éve folyamatosan több „kifogás” is felmerült. Az első szakmai jellegű, nyelvünk korszerűsítésének vitájában, amely a „jotosok és ipszilonisták” között zajlott, az utóbbiak pártján volt következetesen, 1845-ben Linzben bekövetkezett haláláig. Kazinczy ezért mindenhol, ha megemlíti „Bacsányinak” írja nevét, mondván cinikusán, ahogy ejtjük, úgy írjuk. A második, amikor, bár nem bizonyítható rá, hogy részt vett volna tevőlegesen a Martinovics-féle összeesküvésben, de kiáll az ügy mellett, mert eszmeileg ért vele egyet, és ezért szenved Kufsteinben várfogságot. Szabadulása után Bécsben vállalt banktisztviselői állást. Szabadkőműves barátja, Alois Blumauer (1757–1845) egy baráti, irodalmi, társasági esten mutatta be egymásnak Gabriele von Baumberg kisasszonyt és Batsányi János börtönviselt magyar költőt. A hölgy akkor már ismert és sikeres költő volt a bécsi társaságokban, Ignaz Liebel egyenesen a „bécsi Sappónak” nevezi az egyébként szép és csinos hölgyet, aki jól táncolt, és maga tervezte jelmezeit a híres bécsi bálókra. Az addig irodalomszervező, szerkesztő Batsányi kufsteini fogsága után gyakorlatilag „elveszett” a magyar irodalom számára. A nem nemes polgárnak még alig ért valamit akkoriban a szava. Katona József is így járt, s mint Toldy Ferenc Batsányit, Katonát Arany János emelte fel nemzetének. A politikailag megbélyegzett költő gyanús volt a hatalom-

nak, ezt tetézte Napóleon és eszméi iránt tanúsított rajongása, amelytől az ország szabadságát várta az osztrák császár, magyar király és a basáskodó főurak képviselte elnyomás ellen. Kisfaludy Sándor és társai lelkesen részt vettek a nemesi felkelésben az osztrák császár és magyar király oldalán a győri csatában. Batsányi Napóleonnal tart Párizsba, ahol még évjáradékot is kap a Napóleontól (ezt volt kufsteini fogolytársának, Bernhard Maret-nak köszönhetette, akinek a kérésére előzőleg lefordította magyarra – itthoni visszhang nélkül – Napóleon kiáltványát), a korzikai iránt érzett rajongása a magát császárrá koronáztató Napóleon iránt megszűnik (csalódik, mint Beethoven). A Párizsba bevonuló osztrák csapatoknál önként jelentkeznek, de ez sem segít már rajta. Elítélik, és csak osztrák felesége, Baumberg Gabriella összeköttetéseinek köszönhető, hogy magányos várbörtönlakó helyett Linzben lesz száműzött, ahol a városban mégis valamelyest szabadon mozoghat, természetesen állandó megfigyelés alatt, feleségével együtt. Az itthoni irodalmi közvéleményben a nevét is alig merik kiejteni, mint jó száz évvel később a szocializmusban Máraiét, Wass Albertét, Nyíró Józsefét, és eléri az alkotó művészt sújtó legnagyobb csapás: elfelejtik. Azóta pedig – az egyébként hallhatatlan nyolc sora – *A franciaországi változásokra* című, híres verse miatt emlegetik Batsányit. Emlékét Toldy Ferenc őrizte és ápolta, aki fiatalkori, elhamarkodott, átgondolatlan kritikájával megbántotta a száműzetésben szenvedő költőt. 1847-ben el is ment Linzbe, hogy elvigye a jó hírt: a Magyar Tudományos Akadémia felvette az idős költőt tagjai sorába, de már csak Batsányi sírjánál mondhatta el – magában – a gondolatait. Batsányi szemben állt a tudatos karrierista Kazinczyval, akinél „*nemzetiben haladó, következetesen radikális*” volt (Nemeskürty István jelzői). Harcolt és küzdött – eredménytelenül – Ferenc császár és Metternich hatalma ellen, de elbukott. Hasonló forradalmi eltökéltséget majd Petőfinél látunk. Életének tanulságaiból pedig tanulhatnánk. Hosszú életet élt, erős szívvel és akarattal, szerető felesége oldalán.

A Ferenc császár és király rendszerében itthon nevelkedett Erdélyi János (1814–1868) író, irodalomtörténész, az MTA levelező tagja, a Kisfaludy Társaság titkára 1844. május 19-én Linzben meglátogatta az akkor 81 éves, 28 éve száműzött, már özvegy Batsányi Jánost, aki szinte napra pontosan egy év múlva fog meghalni 1845. május 12-én. Erdélyi így ír a találkozásról: „*Öreg Bacsányit még aznap meglátogattam. Ősz, mint a galamb, de hajának alig van hía. Sok hasonlat van ő és Goethe arca közt. Mikor beléptem, félreveté olvasmányát, mely a Hírnök volt. (...) Szobája körül könyvekkel; emiatt ágya sincs a falnál. (...) Nyelvünk quantitása ügyében örömet fejezi ki, hogy az quantitással bír. Ezt meg kell köszönni, mondá, nem lerántani igyekezni. Szíves, mosolygó beszéd, német, francia frázisokkal. Mikor elváltam, megígértem, hogy visszatérve meglátogatom. »Ki tudja, megérem-e – mondá.»*”⁶ De hazautaztában Erdélyi már nem Linz felé ment.

2013 májusában ünnepelhettük volna születésének 250. évfordulóját, de elmulasztottuk. A Batsányi házaspár már nem Linzben van eltemetve, mert a harmincas évek elején Falu Tamásék hazahozták Tapolcára földi maradványaikat, és ott újra el lettek hantolva. A mindenkori újratemetések történelmünk szomorú hagyományai közé tartoznak. Linzben ötven évvel ezelőtt, 1963-ban – a kétszázadik évfordulóra – szép és nagyméretű domborműves emléktáblát avattak Batsányi emlékére a Landstrasse 28-as számú házon. Ezek az emléktáblák Ausztriában négy-öt méter magasban vannak, hogy viszonylag védve legyenek a pillanatnyi érzelmi kitérésektől vagy a politikai változások vezérelte hirtelen indulatoktól.

Küzdelem könyve

„LÁNGSZALAGOS ARANYKERÉK
A HAJNALI ÉGEN,
ÉN FÖLFELÉ VÁGYAKOZTAM
S CSAK LENT LEHET ÉLNEM.”

(NAGY LÁSZLÓ: PÜNKÖSDI HAJNAL)

Engem az olvasás már akkor magával ragadott, amikor még csupán pár betűt ismertem az ábécéből. Úgy éreztem, mint aki egy titkos és varázslatos világba lépett be. A szívem nyitott volt és érzékeny, tiszta lemezére úgy írt rá az élet, akár negatív filmre a fény. Máig kitörölhetetlenül. Mohó kíváncsiságom napról napra bővítette a megismerésre váró környezetem emberi és tárgyi körét. Otthon, nagyszüleim lakásában is könyvek és a könyvek tisztelete vett körül. Apám és nagybátyám gyermekkori könyvei is ott voltak a nagyszülők könyvei mellett a család üveges könyvszekrényében. Az első pár betű ismerete már olyan szavakra hívta fel figyelmemet és juttatott eszembe, amelyeket addig még nem, vagy alig ismertem. Nyitrai nagyanym éppem beágyazott, és figyeltem, hogy a pördülő, puffanó párnákból piciny pihe perdült puhán a padlóra. Sajnos, nem volt sikere, sem akkor és később családkban az ilyen jellegű, akár költőinek is nevezhető próbálkozásaimnak.

A Szovjetunió széles szárnyai alatt hatalomképpessé növekedett állampárt meghatározása szerint mindkét nagyszülői család az akkor nem éppen dicséretes „kispolgári” jelzővel volt illetve. Első iskolás évem kezdete 1957 őszén volt, az ellenforradalomnak nevezett forradalom első szomorú évfordulóján. A szovjet hadsereg segítségével 1945-ben létrehozott, előre eltervezett, tudatos társadalmi változtatások sora nem forradalom volt, hanem ravaszul végrehajtott hatalomátvétel. Tehát, aki ez ellen harcolt, az nem „ellenforradalmár” volt, hanem egy igazságtalan, kíméletlen világrend ellen küzdő, szabadságot akaró igazi, önzetlen forradalmár! Egy évvel korábban az aknazárral védett, Sztálin által kialakított terület zárt egységén pár hétre rést vágott a „tisztalelkűek zendülése”.

Két évvel azelőtt elváltak szüleim. A hirtelen adódott helyzetben ki-ki a maga élete párjával nekivágott – ’56 őszén, telén – ennek a résznek, a gyengén őrzött hátnak, hogy új életet kezdjenek valahol máshol.

Anyámék „bátrak és eltökéltek” voltak, és Jugoszlávián, majd Ausztrián keresztül Amerikáig meg sem álltak.

Apámék a Lővér szállóig értek Sopronban, ahonnan csak „pár lépés a határ”, de ők visszafordultak. Hogy miért mondom el mindezt? Mert egyedül voltam, apám és anyám nem volt velem, a nagyszülők dolgoztak, és a felügyelettemmel megbízott nagybátyám élte az érettségi előtt álló fiatalok akkori életét. Szabadidőmben, hogy lekössem magam, eleinte rajzoltam, majd az ’57 karácsonyára kapott mesekönyvekből elkezdtem egyre többet és többször olvasni, a nekem tetsző képeket kirajzolni. Sőt! Eléggé el nem ítélt módon a könyvekben lévő rajzokat, legjobb tudásom szerint ki is színeztem. Elsős olvasókönyvemben ott volt Petőfi *Mi kék az ég!* című verse, az első, amelyet életemben az olvasás révén tanultam és értettem meg: „*Mi kék / Az ég! / Mi zöld / A föld! / zöld föld felett, kék ég alatt a / Hangos pacsirta fűtyörész: / Dalával a napot kicsalta, / A nap rá gyönyörködve néz.*”

Leckekönyv

„JAJ, BÍZ EZ A NEVELÉSZET
CSAK PIANO NEVEL ÉSZET...”

(ARANY JÁNOS)

Az önkéntes gyakorlásnak azután meg lett a hatása! Zsizi tanító nénitől sok „aranyötöst” kaptam jó olvasó tudásomért. Kaptam persze többekkel együtt, néha – egy kis neveléstörténeti kiegészítés következik – packát és körmöst is a rossznak ítélte magaviseletem miatt. A packát vagy a hosszú vonalzóval, illetve az „áldozat” tolltartójának fedelével, reszketegen és félve kinyújtott tenyerébe kapta a „rosszal-kodó” gyerek. A körmöst szorosan összefogott öt ujjja hegyére kapta az „elkövető” nebuló.

Helyzetünk, akár az „ideiglenesen” megszállt országé, megalázó, reménytelen és irgalmatlan volt. A magyarság meggyötört idegállapota, Erdélytől Amerikáig szintén nem volt ideiglenes. Sajnos. Ennek ellenére mi, tanulók igyekeztünk ösztönösen oldani a kötöttségeken, mint csikók a karámban, tanító nénink pedig tartotta magát fegyelmzési elveihez. Panaszkodó, tiltakozó szülőre vagy gyerekre nem emlékszem. De térjünk vissza az olvasáshoz, amit a várható sikerélmény buzdító hatására nagyon szerettem. Ezek a jutalom aranyötösök, kis aranyszínű kartondarabkák voltak, és egy ötös volt piros ceruzával rájuk írva. Három után kaptunk érte egy „igazit”. Az osztályunkban öten-hatan voltunk talán, akik ilyen jutalmat kaptunk rendszeresen. A többi harminc elvértve. Mi, a jól olvasók bárhol, bármilyen, az olvasókönyvünkben található vagy táblára írt szöveget folyékonyan el- és felolvastunk. Az egy-éves évfordulón a hatalom plakátjai is megjelentek a falakon. Azokon is lehetett ám az olvasást gyakorolni! Az egyik, számomra félelmetes falragaszon az ismert figura, ismert mozdulattal rivallt felém – ujjával fenyegetően rám mutatva – „Te sötétben bujkáló ellenforradalmár, reszkess!” Az „ellenforradalmár” kifejezés már közöttünk – hat-hét évesek között – is heves vitákat váltott ki. R. Józsi azt mondta, az ő bátyjai „igazi” forradalmárok, „ezek” bökött hátra a fejével, az ellenforradalmárok! Akadt az osztályban ugyancsak öt-hat olyan gyerek, akik még nyolcadikban is csak „bekegtek-bakogtak” olvasás helyett, hogy felsős magyar tanárunk – Jóska bácsi – szavaival jellemezzem őket. A többin eloszlottak a négyesek, tehát a jók, aztán a közepesek és kettesek – tehát az elégségesnek mondott olvasók között. Volt tehát egy felső és egy alsó réteg – a kitűnően és a gyengén olvasók rétege –, az előbbinek, kiegészülve a „jókkal”, öröm volt az olvasás, nem munka, az utóbbinak viszont gyötrellem és szenvedés. A felnőtté válásunk után ennek azután lettek következményei.

Vidám könyvecske

„AZ EMBER TISZTE, HOGY LEGYEN
BÉKÉBEN, HARCBAN EMBER.”

(ARANY JÁNOS)

Egy kis „ellenállási záradék”. Első osztályos tanuló voltam, és 1957 őszén történt, amit felidézek. Az előbb már említett R. Józsi a padtársam volt, zömök és

örökmozgó, élénk tekintetű srác, remek énekhanggal megáldva. Ezen a bizonyos őszen – „véletlenül” október végén vagy november elején – „egy szép napon” beállított osztályunkba a tanfelügyelő néni. Zsizsi tanító nénink okos taktikával először a gyengébbeket felszólítva a számolás, írás, éneklés és olvasni tudásunkról mutatva ízelítőt, a szigorú kinézetű, rezzenéstelen arcú – a távoli megyeszékhelyről, Tatabányáról a volt megyeszékhelyre, „reakciós” kisvárosunkba érkezett – elvtársnőnek. Majd következtek a „jobbak”. Én is olvastam egy részletet, amit éppen a tanfelügyelő válaszott ki az olvasókönyvemből. Mások számoltak, írtak a táblánál. Aztán, hirtelen rámutatott a mellettem ülő, addig szerényen, szinte félénken meghúzódó „Rozira” – ez volt a beceneve az osztályban –, hogy énekeljen valamit. Rozi, hétgyerekes, régi „szocdem” vasutas családból származott, és idősebb testvéreitől sok olyat tanult, ami nem volt benne a tanrendben. Szépen, vigyázzállásba vágva magát, csengő hangon nekifogott: „*Megy a gőzös, megy a gőzös Kanizsára*”. Mert mit is énekeljen egy vasutas gyerek? Mindnyájan örömmel hallgattuk. Lendületesen énekelte végig: „*Elöl, ül a masiniszta, hátul meg a krumpli fejű kommunista!*” Vágta ki a nóta végét, és büszkén nézett az elvtársnőre. Mindnyájan kövé meredtünk. A tanfelügyelő arcáról hirtelen lehervadt a mosoly, pártállásának megfelelően elvörösödött, és „*ennek a szemtelen provokációnak lesz még folytatása!*” felkiáltással kirohant az osztályból. Zsizsi néni szegény, éppen ellenkezőleg, hirtelen elfehéredett, és egy pillanatig tétovázva, utána szaladt a tanfelügyelőnek.

Librum evolvo (könyvet olvas), az jó, de még jobb, ha én olvasom

„A KÖNYV IS EMBERI TEST. PAPIROS-TEST.
A FÖLDÖN ÉLT LÉLEK VILÁGÍTÓ RÉSE MARADT
BENNE. S HANGTALAN BESZÉDE, KÖNNYE,
MOSOLYGÁSA – SZÍVE DOBOGÁSA.”

(GÁRDONYI GÉZA)

Abban a ködösen gomolygó, hasonló emlékektől neveltető és borzongató gyermekkorban egyik könyvet olvastam a másik után, sőt egyszerre többet is; ez a szokásom máig megmaradt. Élvezettel merülök el akármilyen egyszerűnek tűnő történetben, ha az nekem, olvasónak ad valami többet az átlagosnál. Az olvasással egy időben megindul egy képsor a fejemben a helyszínről, a szereplőkről, a tájról vagy éppen a szavak által létrehozott asszociációk halmaza önti elém a képeket. Életre szóló élmény volt számomra Milne angol humorral átszőtt Micimackó-könyve, amelyet magyarul Karinthy Frigyes zseniális fordításában olvashattam és szerethettem meg. Másik nagy kedvencem, később fiaim kedvence is, Benedek Elek *Világszép nádszállkissasszony* című népmese-átirata és válogatása. Molnár Ferenc *A Pál utcai fiúk* című könyve már kötelező, de számomra emlékezetes olvasmány volt. Aztán jött Jules Verne, alias Verne Gyula és vele a tudományos igénnyel megfogalmazott kalandregényei a Holdtól a Duna tájain keresztül a föld középpontjáig; gyalog, lóháton, vonattal, hajóval és rakétával. Máig nagyon szeretem Fekete István lebilincselő, szeretettől áradó írásait emberről, állatról, az egész természetről. Kedvenceim a *Téli berek* embernyi emberré cseperedő kamaszaival, a *Csend* önéletrajzi, családtörténeti remeklése tárgyak segítségével elmondva, és a

Tölgy című kisregénynek is beillő elbeszélése a múlt erejéről, amely segít a jövőbe lépni. Jókai Mórtól a kötelező olvasmányokat is szerettem; legtöbbször már év elején elolvastam őket némely kevésbé kedvenc tárgyam (matematika, kémia, fizika) rovására. *Az arany ember*, *Fekete gyémántok*, *Az új földesúr* meg *A Három királyok csillaga* a kedvenceim. Mikszáth Kálmán a másik nagy mesemondó, aki megszerettette velem történelmünk mellékesnek tűnő eseményeit. Ördögien jó írások ezek, s mint tudjuk, az „öreg Luci Ferkó” a részletekben lakozik. Ilyenek számomra a *Különös házasság* és *A Noszthy fiú esete Tóth Marival*. A szépen kötött, illusztrált könyveket mindig nagyon szerettem. Ezért azután Andersen szívszorító és fanyar-édesen fájdalmas történeteinek kötetei, amelyeket nem neveznék igazán gyermekmesének, szépen nyomtatott, színes képeivel már megjelenésükkel magukkal ragadtak. Úgy gondoltam akkor – kilenc éves lehettem –, ha egy könyv külsejében ilyen tetszetős, a belsejében aztán még inkább az kell, hogy legyen! Később megtanultam – a piac törvényeivel együtt –, hogy van kemény fedeles, elegáns kinézetű, de tartalmában ponyvára való könyv, és persze ez sokkal veszélyesebb, mint a magát őszintén megmutató igazi ponyva, amely nem akar másnak látszani, mint ami.

Említettem már az üveges családi könyvszekrényt, amelynek volt alul egy kétajtós zárható része. A kulcsot hol ide, hol oda dugták előlem, s egyszer csak „benne felejtődött” a zárban. Alig vártam, hogy egyedül legyek, és azonnal nekiláttam a felfedezésnek. Nagyapám, apámmal egyetértésben oda zárta előlem a szerintük politikailag nem nekem való szépirodalmi és ismeretterjesztő könyveket, mert ha kikotyogom, az a családra is esetleg veszélyt jelenthet. De milyen „bűnös” könyvek voltak ezek? Hazáról szóltak szeretettel, életüket is feláldozó példamutató hősökről, tehát a nemzetről és Istenről, aki segíti teremtményeit, hogy megértsék a világot. Tudományról is szóltak azok a művek, történelemről, de nem materialista alapon, és nem a tudományos szocializmus eszméivel szóltak az előlem könyvszekrénybe zárt könyvek. De ezen az „alsó polcon” ott volt semleges színű kötésű vörös betűkkel a *Szovjetunió kommunista (bolsevik) pártjának története* (Szikra, Budapest, 1953.) című munka is, amelyben – sok más mellett – „*Lenin azt javasolta, hogy a parlamenti köztársaságot a Szovjetek köztársaságával kell felváltani, mely a társadalom politikai szervezetének legcélszerűbb formája a kapitalizmusból a szocializmusba való átmeneti időszakban.*” A könyvek a békés egymás mellett élés szellemében feküdtek egymáson vagy szorultak éppen össze – tartalmuktól függetlenül. A nekem kedves regényekről, mesékről még szólok részletesen, de előtte pár mondat, akkori nagy kedvencemről: ez Hendrik Willem van Loon *Az emberiség története* című munkája a szerző rajzaival. Fordította: dr. Fülöp Zsigmond, Dante Könyvkiadó Budapest, 1931. Keményfedeles, kék színű kötet aranyozott betűkkel nyomva. Az előszó és a tartalomjegyzék után, a 13. oldalon gyermekien egyszerű rajz látható, amelyen egy napfényes, fenyőktől ölelt területen álló hatalmas szikla áll. A messzeségből madár röpköd a több csúcsú sziklatömb felé. A kép alatt ez a szöveg olvasható: „*Magasan északon, a Svithjod-nak nevezett földön, áll egy szikla. Száz mérföld magas és száz mérföld széles. Minden ezer évben egyszer odajön egy kis madár, hogy megélesítse a csőrét a sziklán. Ha majd a szikla ettől elkopott, akkor múlt el az örökkévalóságnak egyetlen napja.*” Az idő megfoghatatlanságáról, végtelenségéről ennél szebben kevesen írtak. Ezt a kis történetet többször felolvastam fiaimnak és nagyon szerették.

Nevelővárosom emlékkönyvébe

„ÜLVÉN SZÉLES BAZILIKÁDBAN: MESSZI
MÚLTAD ZENÉJÉT HALLGATOM SUGARAS ESZTERGOM.”

(BERDA JÓZSEF: VESPERA ESZTERGOMBAN)

Czirók nagyapám, későbbi nevelőapám 1929-ben került Esztergomba vendég-lősként. Többszöri nekifutás után végül a Kis-Duna-hídon át a Mária Valéria-hídra vezető forgalmas Szent Lőrincről elnevezett utcában állapodtak meg nagyanyámmal, és megnyitották a *Frontharcos kiskisvendéglőt*; ahol csúcsidőben nyolcvan-kilencven vendég is kényelmesen helyet foglalhatott. A vendéglő szomszédságában levő fényképész műterem Martsa Alajos tulajdonában volt. Az ő jóvoltából több, főként baloldali érzelmű művész megfordult a vendéglőben nagyanyám vezette remek konyhája és a kiváló badacsonyi és szentgyörgyhegyi borok miatt. Közülük is kiemelkedett két enni-inni nagyon szerető és tudó, jó kedélyű igazi bohém: Berda József és Tersánszky Józsi Jenő. Így azután hamar megismerkedtem Berda életigenlő verseivel és Kakuk Marci alakjával. Az ötvenes évek végén, hatvanas évek elején kaptam még tőlük a nagyapám vezette *56-os számú Italbolt, talponálló, poharazó* nevet viselő korcsmában „barackot” a fejemre; amely cselekedet akkor a barátkozás jele volt a magát valamire tartó felnőtt, ez esetben a neves költő, író részéről. Ha azzal a mozdulattal átadtak számomra valamiféle „szellemi fertőzést”, azt büszkén vállalom! Berda Józseffel egyszer találkoztam személyesen, amikor az iskolából beszaladtam a Hordóba, nagyapám vezette talponállóba. A pultrendszer mögé, a kirakat előtt lehetett egy dobogón felmenni – ami magasította a pult mögött állók helyzetét. Futásomban későn vettem észre, hogy a dobogó végénél egy szék van kitéve, és egy termetes, svájcisapkás, rücskös arcú, vörös orrú ember ül rajta, akit alig bírtam nagy lendületemből kikerülni. Futásban köszöntem egy gyors „csokolomot”, és igyekeztem volna tovább. De ez a nagydarab bácsi kitéte a karját és megállított. „Hová ilyen hevesen, öcskös?” – kérdezte és érdeklődve nézett rám. Valami olyasmit mondtam, hogy a nagyapámhoz, mert haza kell vinnem Maminak, nagymamámnak, amit bevásárolt otthonra Papa, a nagyapám. „Na, látom rendes gyerek vagy. De azt tudod-e, ki vagyok én?” – szegezte nekem komolyan a kérdést. Mire válaszolhattam volna, hogy megismertem a Martsa fényképész – akkor már könyvtárigazgató – fényképe alapján. Nagyapám megszólalt a hátam mögött: „Jóskám! Ne tartsd fel a gyereket, mert lekési a buszt! Mariska pedig nem tud majd miből jó estebédet főzni számunkra.” Így megszabadultam a kényelmetlen helyzetemből. A nálunk elköltött remek ebéd után, ahol volt minden: fokhagymás pirítós marhavelővel ínycsiklandónak, nyúlmájpástétom előételként, aranygyöngyös húsleves, főtt marhahús „rezgővel”, hozzá mustáros zsemlyemártás, majd az „éhező inyencek” részére töltött káposzta főételként, levezetésként túrós, almás és mákos rétes. Szóval az ebéd után, miközben öregapám szorgalmasan töltögette Berda költő úr poharát, aki ugyanolyan szorgalommal ürítette azokat, az öreg csavargó király elkezdett mesélni. Elmondta hogyan jött át hajnalban a Pilisen gyalog Pilismarót felé, onnan egy autó behozta Esztergomba; de elindulásakor sötét volt az erdő, őrt álltak a szürkeruhás bükkfakatonák, büszkén zöldellő fenyők, méltóságos tölgyek. Lába alatt a hajnali harmattól csúszós volt a mohás, köves erdei talaj, húzták-fogták a kígyóként tekergő gyökerek, csapkodó vagy tüskés ágak, és fölé

tornyosultak a fekete, szörnyeteg sziklaóriások. Már úgy érezte, összedől a világ, ott marad az erdő mélyén és foglya lesz a sötétség királyának. Kerekre nyílt szemmel figyeltem a mesét, és kívántam, hogy sikerüljön kikerülnie a vad és veszedelmes erdőből. Aztán egyszer – folytatta, miután egy hajtasra kiitta a borát – felragyogott a Nap, és első sugarával végigpásztázta az ádázok seregét. A hajnali fényben tündököltek a sudár fák, daloltak a madarak, ünnepélyes zöldben pompázott a mohaszőnyeg, megszelídültek a gyökérgígyók, és a napfénytől színesen, barátságot kötöttek vele az előbb még zordon sziklák. A költészet, az irodalom szeretete akkor és ott költözött a szívembe örökre.

„ÁLDJ MEG VITÉZSÉGGEL, AZ JÓ HÍRREL, NÉVVEL,
HOGY SZÉP TISZTESSÉGGEL MINDENT VÉGEZZEK EL,
ÖLTÖZTESS FEL FEGYVEREDDEL, JÓ ÉSSZEL, BÁTOR SZÍVVEL!

(BALASSI BÁLINT: EGY KÖNYÖRGÉS. ÚJ)

Az általánosban és a középiskolákban tanított anyag mellett, Esztergomban – mások mellett Balassa Bálint és Babits Mihály emlékéről híres városban – e két nagy magyar költőtől többet és mást is tanultunk, mint máshol. Az esztergomi vár átátásaikor, a hatvanas évek elején, Tomi és Gabi barátommal Bálint Mester vérét kerestük és véltük megtalálni egy dohos, várfal alatti omladék elbarnult kövén, és hozzá meséket találtunk ki. Harcos, küzdelmes és végre győztes mesét! Így élt velünk a kalandos életű, istenfélő és nőfaló költő, akinek emlékét az évszázadok messzeségéből még egy csúfolódó versike is megőrizte: „Balassi Bálint (mert mondjuk így is, úgy is) bement a boltba, bekente bajszát barna, bűdös boksszal.” Magam is negyvenhárom éve bajszos lévén, csak azt mondhatom, hogy ez csupán a „meztelen szájúak” szemtelen irigysége!

Babits Mihályról a város irodalomkedvelő népes közössége 2008-ban egy szép kis kötetnek örülhetett Esztergom Város Önkormányzata jóvoltából. A zsebkönyv formátumú, keményfedeles kis könyvecske a *Próféta a hegyen* címet viseli, alcíme *Babits Mihály esztergomi versei*. Nagyfalusi Tibor (aki a hetvenes évek közepén, a Városi Könyvtár igazgatójaként számunkra az ifjúnunkás olvasótáborokat szervezte és vezette) versjavaslatai alapján a kötetet összeállította és kiegészítette: Tóth Franciska, szerkesztette: Gulya István. A kötet borítóján Nagy Szilveszter grafikái láthatók. A könyvben Babits azon versei találhatók, amelyeket Esztergom ihletett, vagy ott íródtak. Babits 1924 tavaszától 1941 augusztusáig tartózkodott nyaranként a régi királyi, majd érseki városban.

„SZOMJASAN REMEGNEK GONDOLATAINK, MINT EZERUJÚ FÁK,
EZER REMEGŐ UJJ – S NYÍLT TENGER A SEMMI – VAK PART A VILÁG.
ÚGY ÁLLUNK A PARTON, MINT HALÁLRA JEGYZETT BOLDOG SZERETŐK
MEZTELEN ÉS VESZTEG ÁLLNAK ÉS RESZKETNEK A TENGER ELŐTT,”

(BABITS MIHÁLY: VETKÖZŐ LELKEK)

„1941. augusztus 2.: „*Én szívesebben itt maradnék Esztergomban... Még egy pár nap haladék.*” – írja ekkor a beszélgető-füzetébe a költő.

1941. augusztus 4.: Babits Mihály a budapesti Siesta-szanatóriumban 58 évesen meghalt.

Eltitkolt könyvek

„NINCS HAMISSÁG, NINCS, NINCS HAZUGSÁG, NINCS
SEMMI ROSSZ, AMIÉRT FIZETNI NE KELLENE. ÍGY
VAGY ÚGY, AZ IDŐ A FARSANG UTÁN MEGHOZZA
A BŐJTÖT, MERT AZ IDŐ NEM HAZUDIK.”

(FEKETE ISTVÁN)

Vajon miért vannak bizonyos könyvek előlem elzárva? Mi lehet bennük, amit nem szabad elolvasnom? Forogtak bennem a kérdések. Három ilyen könyvet és természetesen írójukat szeretném bemutatni. Az első kötet, ami feltűnt, egy színes borítójú keményfedeles könyv volt. A borítóján egy első világháborús katona menetel puskájára tűzött szuronnyal, sapkáján nemzeti szalag lobog és mellette piszkosfehér színű kutyája katonásan emeli a lábát. A kép alatt nagy piros betűkkel a cím: *Bodri*, írta: Fábíán Gyula. „A Szent István – Társulat kiadása”. Belső oldalán, a jobb oldalon felül egy beírás: „*Szeretettel Ferikének keresztapától és keresztmátától. 1938 karácsonyára.*” Ez a Ferike az apám volt. A könyvespolc előtt ülve azonnal elkezdtem olvasni.

BODRI

„(...) mit tehet egy ilyen kis kutya ebben a vérzivatarban, ahol az emberi életet úgy elsodorja a forradalom, mint falevelet az orkán?”

A belső címlapon először a mű címe, alatta:

„*Egyszerű történet a nagy világégés idejéből.*”

A következő sorban:

„*Az ifjúság számára írta Fábíán Gyula, Györgyfi György rajzaival.*”

Fábíán Gyuláról konokul hallgatott az 1945. utáni, először harcosan kommunista felfogású, később liberálissá enyhült magyarországi irodalomtörténet. Fábíán Gyula Losoncon született 1884. április 12-én. Magyar-rajz szakos tanár, etnográfus, író volt. 1908 és 1915 között Sárvarott, majd 1915-től 1943-ig Szombathelyen tanított. Az Iparművészeti Múzeum több kiállításán is részt vett munkáival. Rajzai megjelentek Malonyay Dezső legendás, *A magyar nép művészete* című ötkötetes nagy munkájában. Az ötödik kötet a palócokról szól, ebben találtam egy hivatkozást a 179. oldalon Malonyay részéről: „*A 259–262. ábrákon a Szentpéteri templom rendkívül érdekes festéseit mutatjuk be Fábíán Gyula szívességéből.*” Fábíán Gyula rajzai megörökítették az Alitis Dávid által 1607-ben festett famennyezetének különleges mintáit, köztük az „angyalfejes tulipán” mintázatot. Szentpéteri község Nógrád megyében volt akkor, a „Madáchék fészke”, írja a könyv, Alsósztrégova szomszédságában. Ma Szlovákia. A kötet végén szerepel Fábíán neve és alatta Fábíán Gyuláné, szül. Biczó Ilona, aki szintén közreműködött rajzaival Malonyay nagy munkájában. De később férje több könyvét is illusztrálta (*Gábor diák; Különös há-*

ború). További írásai: *A kis Mozart, Az őseemberek völgye, Táborozás a Balatonnál*. Fábíán Gyula 1955-ben hunyt el Szombathelyen. A szombathelyi Jáki úti temetőben nyugszik.

Györgyfi György (1896. május 6.–1981. június 28.) a kötet illusztrátora. Rajz-tanár, illusztrátor, képgrafikus. 1940-ben, amikor a *Bodri* megjelent, Györgyfi már évek óta a Szent István Társulat kiadványaiba rajzolt, ő volt a kiadó képgrafikusa is. 1948-tól szabadúszóként dolgozott, mert korábbi vallásos témájú munkáit nem nézte jó szemmel az új rendszer.

A *Bodri* című ifjúsági regény egy zsemlyeszínű puli kalandos életéről szól, „aki” juhászcutyának született, és úgy is szolgálta gazdáját, mint nemzedékek óta minden őse. Vásárra igyekezve megálltak Sárváron egy külvárosi korcsmánál, ahol Bodrit véletlenül bezárták az istállóba. Gazdája a nyájjal hajnaltájt továbbállt. Bodri nem találta meg őket, eltévedt. Nagy éhségében a hentestől ellopott kolbász miatt majdnem agyonverték, de későbbi gazdája, Diósi Péter asztalosmester megmentette az életét. Minden rendben ment, amikor, mint egy „földindulás”, kitört a – később elsőnek nevezett – világháború. A nagy világégésben Diósi uramat is behívták katonának a 83-as gyalogezredbe. (Itt álljunk meg egy pillanatra! Czirók nagyapám, Vas megyei lévén, szintén ebbe az egységbe került, csak egy évvel később, 1915-ben.) Bodri, amíg gazdaasszonya és kis gazdája kimennek vele a sárvári vasútállomásra, hogy még egyszer elbúcsúzzanak Diósitól, felugrott a vonatra, és megtalálta gazdáját. Ő lett az ezred kutyája. Éberségének sokan az életüket köszönhették, de a nagy 1915. februári offenzíva ellen mindenki tehetetlen volt. A súlyosan sebesült Diósit halottnak hiszik az oroszok, és majdnem eltemetik a tömegsírba, de Bodri nem engedi! Így kerül gazdája a tábori kórházba és fogságba. Meggyógyul és egy önkéntes ápolónő, aki oroszra tanítja, annak bútorgyáros bátyjához kerül Moszkvába. Asztalosként dolgozik a gyárban, és ott éri a februári, majd az októberi forradalom. Fábíán Gyula könyvének több fejezete szól az orosz forradalomról és a bolsevikok hatalomra jutásáról, a vérengzésekről. A regény egyik orosz szereplője mondja a másiknak: „*Az új rend csak úgy fog gyökeret verni Oroszországban, hogyha mindenki meghal, aki a régi világot képviseli.*” Tiszta beszéd. Ebben a vérgőzös hangulatban természetesen a kalandok folytatódnak, és a végén hazaér mindenki, Diósi mester és Bodri is. A kedves állattörténeten keresztül megismerhetjük az orosz nép életformáját a gyárostól a kisparoson keresztül a gyári munkásokig. Főhőseink, Diósi és Bodri, jól beilleszkedtek az ottani, háborús, forradalmi hétköznapi életébe. A forradalom eseményeit, tragikus részleteit – Fábíán Gyula történetében – másként látjuk, nem, „a cél szentesíti az eszközt” felfogás jegyében. 1945 után a közéletben és az irodalmárok világában olyan hangulat alakult ki, amelyben, mint Márai írta naplójában: „*még hallgatni sem lehetett*”. Mert állásfoglalásra kényszerítettek mindenkit. Ezért nem jelenhetett meg egy, az orosz forradalmat valóságában megmutató könyv. Politikailag nem felelt meg az elvárásoknak Bodri, a zsemlyeszínű puli.

Amikor elolvastam a *Bodri* című könyvet, bevallottam nagyapámnak, hogy bizony kikutattam az elzárt könyveket. Akkor mesélte el, hogy a 83-as gyalogezred régi katonáitól hallott Bodri történetéről, mert a veszteségek miatt velük, újonckal töltötték fel fél évvel később az ezredet, hiszen az állomány fele meghalt vagy fogságba esett az áttöréskor. Ezután már nyugodtan olvashattam bármit, amit a kulcsos szekrény rejtett.

MÁTYÁS KIRÁLY LANTOSA

„MIBEN, MIBEN REMÉLJEN HÁT AZ EMBER?
MELY PILLANATBAN BIZTOS ÉLETÜNK?
MINT ESŐCSEPP, AMELY FOLYÓBA CSEPPEN,
VÉGSŐ ÓRÁNK ÚGY ELROHAN VELÜNK.”

(JANUS PANNONIUS; GERÉB LÁSZLÓ FORDÍTÁSA)

Geréb László Budapesten született 1905. június 2-án. Eredetileg jogi egyetemet végzett író, irodalomtörténész, műfordító, tanár. Nemzedékek tanulták és olvasták kiváló latin fordításait: Janus Pannonius költeményeit, Bonfini történeti munkáját vagy a Thúróczy-krónikát. Első könyve a *Mátyás király lantosa* volt, amely 1940-ben jelent meg. További kötetei: *Ákos vitéz útja* (1942), *A magyar renaissance költői* (1947), *Búvár Kund* (1951, 1956), *Égő világ* (1961). Szülővárosában halt meg 1962. december 10-én, életének 58. évében.

Pohárnok Zoltán (Győr, 1905. július 4.–Palma de Mallorca, 1976. március 22.), az ő rajzaival készült a Dante Kiadó kötete. Festő, grafikus volt, Glatz Oszkár tanítványa. 1946-ban elhagyta az országot, az USA-ban telepedett le. Később Spanyolországban élt haláláig.

Ez a könyv is apám könyve volt. „*Szeretettel Ferikének szorgalmáért. Esztergom, 1940. június 10-én. Anyuci és Apuci.*” Nagypám lendületes, fekete tintával írt, szépen formált betűivel – ahogyan Pöcsét Károly elemi iskolai tanítójától tanulta Sorkikápolnán. A cím alatt: „*Történelmi regény az ifjúság számára, írta: Geréb László. Pohárnok Zoltán rajzaival. Dante kiadás. Dante Könyvkiadó, Budapest. 1940*”.

Geréb László ifjúságnak szánt regénye a mai olvasónak is nyújt érdekes adatokat és történeteket. Talán ezért az interneten is olvasható! Igazi reneszánsz képeskönyv a *Mátyás király lantosa*, amelyben a történet sodra elvisz minket a múltba, és találkozhatunk Galeotto Marzióval, V. Lászlóval, Kolumbusz Kristóffal, Vitéz Jánossal, Vespasiano Da Bisticcivel és természetesen Mátyás királlyal. Olvashatjuk, hogyan fordul szembe Mátyás központosító, erős hatalmi elgondolásaival a már súlyosan beteg, tüdőbajos költő, aki harmincnegyes évesen halt meg keserű szívvel. Geréb László minden fejezet élén Janus Pannonius idézeteket közöl a saját fordításában. Ez az érdekes és szép könyv megérdemelne egy új kiadást, ha másképp nem, Geréb László emlékére.

PIPERE PRINCESSZ

„(...) – MERT A MŰVÉSZ KÜLÖNÖS LÉNY, DOLGAIRA MÁS A TÖRVÉNY!”

(MOLNÁR KATA: PIPERE PRINCESSZ)

A harmadik kedvenc gyermekkori könyvem, amelyikről részletesen szeretnék beszélni, már nem az „alsó polcra” való. Ez az én mesekönyvem volt már 1958-ban. Talán karácsonyra kaphattam. Molnár Kata *Pipere Princessz* című verses meséjét tárja elénk ez a gyönyörű könyv. Illés Árpád nagyszerű, kifejező rajzaival és színekben pompázó „valóságos” mesevilágot megjelenítő hét színes táblaképe

emeli a kötet színvonalát. Illés Árpád neve most a Weöres-centenárium kapcsán került elő megérdemelten, mint az igaz, jó baráté. A képi megjelenítés változatosságában, szín- és formavilágában méltó párja volt a magyar nyelv varázslójának, Weöres Sándornak, és ugyanúgy rátalált Molnár Kata meséjének lelkére. Illés Árpád (1908–1980) festő, grafikus, mesterei Rudnay Gyula és Kandó László voltak.

Molnár Kata prózával vegyes verses meséje ma is aranyos olvasmány, igazi eszténkénti mesélésre alkalmas történet gyermekeink, unokáink számára. Az öreg tarkabarka király egyetlen leányáról, Jázmin hercegekisasszonyról szól a történet.

„Mert a nép csak úgy hívta a kis királylányt, hogy Pipere princessz. Ez pedig magyarul annyit jelent, hogy: maga-magát szépitgető hercegekisasszony.”

A mese a hiú és kiállhatatlan Pipere princessz, a kis kukta, a kéményseprő és a pékinas kalandos története, amely arról szól, miként lesz a mese végére Piperéből Gyűszűvirág-királylány, a kéményseprőből külminiszter, a pékinasból belminiszter, a kis kuktából főpecsétőr. Ma is aktuálisnak érzem. A kórházakban, a gyermekeknek – a hál’ Istennek szép számú – önzetlenül felolvasók választhatnák ezt a könyvet, hogy örömet szerezzenek vele. Az aranyos és vidám mese után, most beszéljünk az írójáról.

Molnár Kata (1899–1967) 1939-ben Baumgarten-díjat kapott. Alig tudhatunk róla valamit; az irodalomtörténetekben nem szerepel, lexikonokban is elvéve. Szerencsére Nemeskürty István írt művészetéről.⁷

„Schöpflin így nyilatkozott róla: »művészi lendületnek, heves életérzésnek, ragyogó képekkel telített, bőven áradó elbeszélő stílusnak adta meggyőző bizonyosságait«. Radnóti Miklós, Kárpáti Aurél üdvözölték. Schöpflin egy új Kaffka Margitnak tartotta. Talán az is volt. El kellene olvasni... 1936–1940 között négy regénye jelent meg.”

Csak érdemi kiegészítés: Illés Endre is elismerő kritikát írt róla. Ahhoz pedig, hogy olvasni lehessen, először ki kellene adni. Hallgassuk, mit mond írásairól maga az író, Molnár Kata:

„Irodalmi mintáim – úgynevezett fejletleníró koromban nyilván voltak, valakit muszáj követnie az embernek; lenyűgözött Kaffka Margitnak még modorosságával együtt is teljes értékű nyelve, magyarsága, de ő másféle volt, mint én, más volt a látásmódja s a perspektívája is, én – úgy találtam – mélyebbre megyek az enyémben, mint ő; de mennyire irigyeltem az ő egyszerűbbségét! Különb, már írói ésszel, az ökonómiát irigyeltem a jó írótól a legjobban (éppen mert bőbeszédű vagyok – Bölöni és Kenyeres Imre szerint ragályos realitással epikus – az ökonómiára törekvés tette ki a munkám nehezét). (...) Sem írni, sem élni nem tudtam sose elv vagy elvek szerint; meggyőződésem mindenesetre mindig voltak és vannak is, de legjobb emlékezetem szerint életem folyamán – ha már elvről van szó – az én elvem a meggyőződésem szerinti cselekvés volt; s hogy ezt is összefoglaljam: meggyőződésem, hogy őszinte magatartás (az életmagatartást értem, a cselekvés magatartását) minden esetben egyenlő az emberi tisztességgel.”⁸

Ez az elv, az emberi tisztesség elve, ennél nemesebbet nehezen tudok elképzelni. Molnár Kata műveinek összkiadását meg kellene valósítani. Megérdemelné. „Mert a művész különös lény, dolgaira más a törvény!”

Epilógus

„SCRIPTA MANENT... EZ AZ EGÉSZ RÁDIÓS,
TELEVÍZIÓS KÖZLÉS MENNYIRE ILLANÓ, MULANDÓ.
A KÖNYVEK BOSSZÚT ÁLLANAK EGY NAPON,
MEGMARADNAK.”

(MÁRAI SÁNDOR: NAPLÓ XI. KÖTET, 1959–60)

Mert bizony „*verba volant, scripta manent*”, tehát a szó elszáll, az írás megmarad – és lehet olvasni, sőt ránk olvasni! De ez a szép és izgalmas benne. Mennyi mindent kellene még mondanom a könyvről, a szeretett barátról, vezetőmről és tanácsadó házi bölcsemről; erről a lapozható, szaglászható, vagy egyszerűen külső és belső tartalmával gyönyörködtető tárgyról. Aztán a megőrzött régi kötetekről: református dédapám kétszáz éves, elefántcsont-fedeles zsoltáros könyvéről, és az új szerzeményekről: német és magyar nyelvű szépséges könyveimről. Az a vágyam, hogy többet olvassanak az emberek, megmaradt. Márai Sándor 1955-ben írja (197–98 p.) „*Amerikában általános a panasz, hogy nem olvasnak könyvet az emberek. Minden módon kínálgatják – kiadók, egyesületek, nagy szervezetek –, nógatják az embereket, hogy olvassanak. Mi lenne, ha – az alkoholprohibíció mintájára – eltiltanák az amerikaiakat az olvasástól? Nagy csempész különítmények alakulnának, amelyek éjjel, viharos tengeren, becsempésznek Amerikába egy rakomány Platónt vagy Shakespeare-t... Talán ez segítené. Két ilyen szellemi prohibíciós kísérletet éltem meg Európában – a nácik és a kommunisták intézményesen égették a könyveket, irtották és tiltották az olvasmány bizonyos válfajait –, s az eredmény mindig dacos érdeklődés volt. Olyanok is olvasták a tiltott könyveket, akik máskülönben hozzá sem nyúltak.*”

Maradt még valami. Batsányi János 1845. május 12-én adta vissza lelkét terem-tőjének Linzben, ugyanúgy, mint 88 évvel később ezen a napon, Óbudán Krúdy Gyula. Nem maradt utána semmi földi módon megfogható, csupán pár tucat köny-ve, de abban, miként Gárdonyi írta: „*a földön élt lélek világitó része maradt benne.*” Velünk marad nevének kalandos, szerelmet kergető „K”-ja, kanyargós, inggal-lérként ropogós „R”-je, büszke, messze zúgó „Ú”-ja, jólelkű asszonyok főztjétől domborodó „D”-je és a végén csengő, figyelmeztető „Y”-ja ott él az értő olvasók szívében. Míg lesz olvasó. Hiszek benne, hogy lesz, hiszen ezért írtam le eddigi gondolataimat. Több mint nyolcvan éve ment el ebből a világból egy író, aki 55 évig járt közöttünk, és álmodott nekünk kétszáz évre valót, álmodott rólunk egy másik, szebb világot, egy édes múltat. Ebben a világban, amely talán meg sem tör-tént, mégis ismerősen járunk és nézelődünk magunk körül; életeken, halálokon, be-omlott sírokon, öngyilkos, csalódott szerelmes lába nyomán és lepréselt virágokon csodálkozunk, mint életünk rongyosra olvasott könyvében. Régi élet ez, talán vala-mikor mi is éltünk benne, ezért fáj a szívünk holdvilágos estéken, amikor az októbe-

ri Duna hideg vizén táncol az a vén, ezüstruhás bohóc, szívünk bolondítója, a más fényével büszkélkedő sápadt Hold. Miközben valahol egy túlvilági füstös kocsmakopott asztalán a kilöttyent vörösborda egy szépasszony kimondatlan nevét írja könnyes szemmel, de mosolyogva az ezernevű, lágyszívű hódító: Szindbád, Nagybotos Viola, Rezeda Kázmér, mikor kinek hitték a rajongó, reménykedő, de mindig szeretetre és hűségre vágyó asszonyok. Miközben a pókhálós sarokból fájdalmas hangokat küld elszuhant álmokról egy nyöszörgő, vén hegedű a felhőket űző szélnek. Ő volt az örök visszajáró lélekkronikás, életünk meséjének mámoros regőse, a nagy magyar író, Krúdy Gyula. Ezért, ha olvasásra bíztatnék bárkit, akkor először az ő műveit ajánlanám tiszta szívvel, hiszen ötvöződik benne Jókai hömpölygő meséje, Kemény Zsigmond keserősége, Mikszáth realitása és Arany költészete. Méltó zárásnak érzem hát, ennek a hozzá méltatlan írásomnak a végére érve, hogy az ő személye zárja irodalmi kalandozásaimnak sorát, akinek meséit még sok magyar ember fogja élvezettel olvasni az „*örökké valóságnak egy napja*” alatt. Visszavezérelt a gondolat. Első unokám első születésnapján, fiam büszkén mutatta Van Loon kék színű, tekintélyes kötetét: „*Nézd apu, megvan már nekem is!*”

FELHASZNÁLT IRODALOM

- 1 Klaniczay Tibor–Szauder József–Szabolcsi Miklós: Kis magyar irodalomtörténet (3., javított kiadás). Budapest, Gondolat, 1965.
- 2 Tokaji Zsolt: Kínai jelképtár. Szeged, Szukits Könyvkiadó, 2002.
- 3 Márai Sándor: A teljes napló 1954–56. Budapest, Helikon Kiadó, 2010. Az idézett mű eredeti kiadása: Edward Gibbon: The History of the Decline and the fall of the Roman Empire, 1. Bd. 1776/1789, 2–3. Bd. 1781, 4–6. Bd. 1788.
- 4 Paál Zoltán: Arvisura (Igazszólás). Regék a hun és a magyar törzsszövetség rovásírásos krónikájából. Összeállította és szerkesztette: Bolyki Úr János, Budapest, Püski, 2005.
- 5 Mahmúd Terdzsüman: Magyarország Története, Tárih-i Üngürüş vagyis Üngürüş története. Fordította és a jegyzeteket írta: dr. Blaskovics József, 1982–1988. Kiadta: II. Nagy Szittya Történelmi Világkongresszus, Cleveland, Ohio 1988. május.
- 6 Erdélyi János: Úti levelek, naplók. Győr, Tarandus Kiadó, 2012.
- 7 Nemeskürty István: A magyar irodalom története. I–II. kötet. Budapest, Szent István Társulat, 2012.
- 8 www.pim.hu Molnár Kata *Életem-émlékeim*

Czirok Ferenc

Balázné Veredy Katalin
(1934–2013)

Balázs Sándorné Veredy Katalin súlyos betegség következtében 80. életében, 2013. november 13-án hunyt el. 1971-től 38 évig közös otthonunk volt a Parlamentben működő neves kulturális intézmény, a nemzetközileg is elismert közgyűjtemény. A vezetői kör tagjaként közvetlenül láthattam és tapasztalhattam szakmai tevékenységét, vezetői kvalitásait, emberi tulajdonságait. Közeli munkatársaként kötelességemnek érzem, hogy a könyvtárat mindig szívügyének tekintő, eredményes tevékenységéért fáradhatatlanul, napi 11 órát dolgozó vezető életpályájának rövid bemutatására vállalkozzam.

Veredy Katalin könyvtáros szülők gyermekeként Budapesten született 1934. szeptember 6-án. Középiskolai tanulmányait a fővárosban (a mai Teleki Blanka Gimnáziumban) kezdte, majd – egészségügyi okok miatt – egy szentgotthárdi iskolaszanatóriumban fejezte be, és Szombathelyen érettségizett. A Pedagógiai Főiskola könyvtár szakán 1955-ben, az ELTE jogi karán 1973-ban szerzett diplomát. Angolból felsőfokú, oroszról középfokú nyelvvizsgát tett.

Első munkahelye az Országos Műszaki Könyvtár volt, ahol címleíróként közel három évig dolgozott. Az OMK forradalmi bizottságában viselt 1956-os tagsága miatt munkahelyéről távoznia kellett, és 1958 februárjában az Országgyűlési Könyvtár (OK) munkatársa lett.

Fél évszázados pályafutása alatt végigjárta a könyvtár csaknem valamennyi munkaterületét és rangfokozatát. Az OK-ban is címleíróként, majd azok ellenőréként kezdte, 1959-től pedig tudományos munkatárs. 1960-ban részt vett az ENSZ-gyűjtemény kialakításában (1956-tól a könyvtár az ENSZ letéti könyvére is), amelynek tíz éven át kezelője, egyidejűleg tájékoztató könyvtáros is volt. Némi időbeli eltolódással 1962-től 1972 novemberéig osztályvezető-helyettes az Olvasószolgálati osztályon. Közben – itthoni hozzájárulással – 1969 tavaszától 1971 őszéig Hollandiában (könyvtáros férje kiküldetéséhez kapcsolódva) az Európai Fordítási Központ munkatársa, 1971-ben megbízott igazgatója. 1972 novemberétől majdnem három évig az OK osztályvezetője, előbb a Szaktudományi osztályon, 1973 novemberétől az Információs és dokumentációs osztályon. Jogi doktorrá avatása után a jogász-könyvtáros Veredy Katalin vállára nehezedett a jogtudományi fő gyűjtőkör fejlesztése, a jogi dokumentációs és információs tevékenység minőségi szintre emelésével párhuzamosan a könyvtár jogi szervezeti kereteinek kialakítása és megerősítése, a jogi információs szakközpont szervezési–szakmai munkálatainak meghatározása és navigálása is. 1975. július 1-jétől Vályi Gábor igazgató (ő a politikai fő gyűjtőkör magas szintű fejlesztője) helyettese, 1983. június 1-jétől három hónapig

főigazgató-helyettes. Vályi nyugdíjba vonulása után, 1983 szeptemberétől megbízott, 1984. október 1-jétől kinevezett főigazgató. 1989. szeptember 30-án saját elhatározásból nyugdíjba vonult, de másnap már ismét munkába állt, és a könyvtár jogi bibliográfiai kiadványát, illetve adatbázisát közel húsz éven át, 2008. március 31-éig gondozta, építette. Fél évszázados OK-s munkaviszony után ténylegesen ekkor kezdte megérdemelt pihenését.

Veredy Katalin a két évtizedig regnáló igazgató, Vértes György nyugdíjba vonulása után 1972-től az új igazgató, Vályi Gábor oldalán teljes intenzitással vett részt az Országgyűlési Könyvtár átszervezésében, megújításában, a szakmai szempontok érvényesítésében. A felső vezetésben való közvetlen részvétele idején, az 1970-es és '80-as években az intézmény jó irányú radikális változásokon, mindenki által elismert jelentős fejlődésen ment keresztül. Ennek igazolására felsorolás-szerűen az alábbiakat említem meg:

- szakmai (nem politikai) alapokon az elhanyagolt könyvtári ügyrend és különböző ösdi szabályzatok helyett újakat dolgoztak ki;
- elérték a költségvetési keret erőteljes növelését, a művelődési tárcahoz tartozó közgyűjtemény létszámának ugrásszerű bővítését, nagyot léptek előre a munkatársak fiatalításában, ösztönözték és segítettek oktatásukat, képzésüket;
- új, hatékony szervezeti egységeket hoztak létre (Információs és dokumentációs osztály, jogi dokumentációs csoport, majd Jogi tájékoztatási osztály, Különgyűjteményi osztály);
- megtörtént az elavult helyiségek, könyvtári berendezések felújítása, a raktártermek számának növelése, a korábbiak bővítése;
- a könyvtári tevékenység különböző területeit korszerű gépesítéssel fejlesztették (lyukszalagos gépek, másoló gépek, klímaberendezés, olvasótermi számkijelző készülékek stb.);
- új szolgáltatások bevezetésére került sor
 - 1973-tól világpolitikai információk (VPI) feldolgozása,
 - 1975-től a könyvtár országos politikai és jogi információs szakközponti funkcióinak kiépítése,
 - 1980-tól a *Magyar állam- és jogtudományi bibliográfia* kiadása (ennek összeállítását 1987-ig Veredy Katalin a neves jogásszal, Nagy Lajossal, utána 1991-ig a jogi végzettségű könyvtárossal, Orosz Ágnessel végezte),
 - 1982-től, az első személyi számítógép beindításától számos munkafolyamat fokozatos gépesítése,
 - 1987-től képviselői olvasóterem működtetése,
 - 1988-ban a PRESSDOK sajtófigyelő adatbázis létrehozása;
- színvonalas analitikus és szintetikus könyvtári kiadványok, jogi és különgyűjteményi bibliográfiák szerkesztése és kiadása indult meg, szorgalmazták és támogatták a könyvtártörténeti kutatásokat;
- megvalósult a könyvtár négy különgyűjteményének modernizálása és tervszerű fejlesztése, 1975-től a teljes ENSZ-letét megszerzése, az ENSZ- és Külföldi parlamenti gyűjtemény dokumentációinak beépítése az információs szolgáltatásokba;
- szakszerűen végezték a katalógusok megreformálását, következetes szerkesztését, bővítését és újak bevezetését is;

- intenzíven szorgalmazták a jogi és politikai könyvtárakkal folytatott szakmai együttműködést, amely főként a gyarapítás és a szolgáltatás vonalán volt gyümölcsöző;
- sikeresnek minősíthető a könyvtár bevonása a nemzetközi könyvtári vérkeringésbe, és képvisellete a hazai és a nemzetközi fórumokon egyaránt.

Energiáit a hazai könyvtári életben is hasznosította. 1976-tól tíz évig volt az MKE egyik titkára. A '70-es évek második felében Vályi Gáborral együttműködött az MKE Társadalomtudományi szekciójának megalapításában, ennek működésében tagként később tevékenyen részt is vett, miként a könyvtáros vándorgyűlések és – ugyancsak Vályi Gábor elnököt segítve – közvetve az Országos Könyvtári Tanács munkájában is. Veredy igen fontosnak tartotta az MKE nemzetközi kapcsolatainak fejlesztését, valamint az OK bekapcsolódását a nemzetközi könyvtári szervezetek munkájába, és ezekben aktív szerepet vállalt. Az 1980-as évek második felében vezetőségi tagja volt az IFLA Parlamenti könyvtári szekciójának és 1986-tól 1992-ig a Jogi Könyvtárak Nemzetközi Szövetsége (IALL) igazgató tanácsának. Oroszlánrésze volt abban, hogy 1977-ben és 1988-ban a könyvtár szervezésében Magyarország sikeres IALL-konferenciát rendezett Budapesten. Nem volt véletlen, hogy személyében 1992-től 1995-ig a IALL magyar elnököt választott.

A jogi bibliográfia (1980-tól) szerkesztésén kívül már korábban is rendszeresen állított össze bibliográfiákat az *Acta Juridica* című folyóirat számára, és könyvtári, valamint jogi szakfolyóiratokban (*Magyar Könyvszemle, Könyvtári Figyelő, Könyvtáros, Jogtudományi Közlöny*) publikációkat tett közzé a könyvtár ENSZ-gyűjteményéről, jogi tájékoztató és információs tevékenységéről; jogi kézikönyveket és jogszabály-gyűjteményeket szerkesztett. *Az Országgyűlési Könyvtár története 1870–1995.* című terjedelmes kötet előkészítésében és megírásában – társszerzőként velem – nem lebecsülendő szerepet vállalt.

Sokirányú szakmai tevékenységét számos kitüntetéssel ismerték el. Megkapta többek között a Szabó Ervin Emlékérmét (1982), az MKE Emlékérmét (1985), a Munka Érdemrend arany fokozatát (1989), a Ghyczy Ignác-díjat (2002), a Széchényi Ferenc-díjat (2009). A 2013 novemberében részére adományozott Füzéki István Emlékérmét kórházi kezelése és súlyos állapota miatt már nem tudta átvenni.

Végső összegzésként megállapítható, hogy Veredy Katalin két évtizedes vezetői működésének időszakában kiemelkedő szakmai ismereteivel, nagyfokú elhivatottságával, egyszerűségével az Országgyűlési Könyvtár kimagasló szakmai sikereket ért el a komplex modernizálódás, az információk színvonalas feldolgozása és szolgáltatása, valamint a nemzetközi kapcsolatok fejlesztése területén. Személyisége hozzájárult ahhoz, hogy hazánk egyik kiemelkedő közgyűjteményének korszerűsítése és következetes irányítása demokratikus vezetési stílussal, példamutató áldozatvállalással, konstruktív szellemben történt.

Jónás Károly

A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája

A negyedik kötet közreadásával befejeződött *Lakatos Éva* monumentális, *A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944* című könyvészetének megjelenése. Az első kötet 2010-ben látott napvilágot a nemzeti könyvtár kiadásában, és éves periodicitással követte a többi tomos – a hasonló jellegű kiadványok publikációs gyakorlatától örvendetes eltéréssel.

Lakatos Éva a mai magyar sajtóbibliográfia alighanem legjelesebb művelője. Mintegy hat évtizede foglalkozik választott szakterületével, a sajtóbibliográfiával és sajtótörténettel, számos bibliográfiát, repertóriumot készített, ezek sorából kiemelkedik a Petőfi Irodalmi Múzeum kiadásában 1972 és 2000 között 40 számban, 15 fizikai egységben, kötetben napvilágot látott *Magyar irodalmi folyóiratok* című összeállítás. A vállalkozás sajátos átmenetet képez a sajtóbibliográfia és a repertórium között: az egyszerű lajstromozó sajtóbibliográfiánál lényegesen többet ad azáltal, hogy a cikkeket analitikusan ugyan nem tárja fel, de közli a periodikumban publikáló szerzők nevét. Lakatos Éva saját tudományos működésével egyébként jól példázza, hogy a sajtótörténet művelése – ahogyan természetesen más diszciplínáé sem – nem képzelhető el elmélyült bibliográfiai kutatómunka nélkül: sajtótörténeti tanulmányait *Sikersajtó a századfordulón* címmel 2004-ben tette közzé. A tanulmánykötetet egyébként szép gesztussal egykori mestere, az Országos Széchényi Könyvtár Hírlaptára jeles vezetője, Dezsényi Béla emlékének ajánlotta.

A negyedik kötet megjelenésével most zárult bibliográfia bizonyos értelemben az irodalmi folyóiratokat regisztráló munkának egyfajta „mellékterméke”. Mint Lakatos Éva a kötet előszavában írja, a leírások „*készítése közben nem volt szívünk otthagyni az éppen feldolgozott címekben található sajtótörténeti közlések adatait*”. Később szisztematikusan folytatta az anyaggyűjtést, amelynek végén mintegy kétszázezer leírás gyűlt össze. A kötet szerkesztés során terjedelmi okokból az anyag túlnyomó többségét mellőzni kényszerült, a négy kötetbe végül 18 975 tétel, vagyis hozzávetőleg tizede került be.

Lakatos Éva bibliográfiája nem teljesen előzmények nélküli. Irodalomtörténeti szempontú összeállítások már korábban is jelentek meg, mindenképp a retrospektív és kilenc tomosban napvilágot látott *A magyar irodalomtörténet bibliográfiája* köteteiben található gazdag anyag a sajtóról; és lényegében az irodalomtörténeti bibliográfiában közzétett tételek önálló kötetben is napvilágot láttak 1972-ben a Magyar Újságírók Országos Szövetsége kiadásában, József Farkas szerkesztésében *A magyar sajtótörténet irodalmának válogatott bibliográfiája 1705–1945* címmel. Ezekben a munkákban a gyűjtött anyag elsősorban az irodalomtörténet művelői számára hasznos, az ő szempontjaikat figyelembe véve folyt a kutatás és a rendszerezés. Lakatos Éva ezzel szemben a sajtótörténet segédletét kívánta közreadni. A sajtótörténetet az összeállító a magyar nemzeti önismeret nélkülözhetet-

len tudományának tekinti, és mivel a sajátos, helyenként a kéziratok emlékekkel egyenrangú forrásértékű hírlapirodalom teljes értékű kiaknázása még várat magára, ennek a munkának megkönnyítésére, elősegítésére tette közzé a bibliográfiát.

A könyvészet címében a „magyar sajtótörténet” egyrészt a magyar nyelvű sajtót jelenti, vagyis a trianoni döntéssel kisebbségi sorsba kényszerült magyarság időszaki kiadványainak feltárása is megtörtént; másrészt pedig az országhatáron belül kiadott idegen nyelvű periodikumok köre is beleértődik. A „válogatott” jelző arra utal, hogy a gyűjtött anyagnak mintegy tizede látott napvilágot, ugyanakkor a szerkesztésnek azt a – bizonyos értelemben vitatható – megoldását is kifejezi, hogy a szerkesztő alapvetően nem közölte a másik két bibliográfiában is megtalálható anyagot. Vagyis Lakatos Éva hallatlanul korrekt módon a saját gyűjtését tette közzé, elvetette azt a bibliográfiakészítésnél egyáltalán nem ritka megoldást, hogy korábbi összeállításokból a szerkesztő mechanikusan átvesz tételeket.

A morális igényesség előtt fejet hajtva, meg kell azonban állapítani, hogy a választott módszerrel vitathatatlanul megnehezül a használó dolga. A most megjelent könyvészet mellett – ha az igényes kutató a relatív teljességet akarja megismerni – tanulmányoznia kell a József Farkas-féle összeállítást és a retrospektív irodalomtörténeti bibliográfia megfelelő kötetét is, illetve olyan nehezebben hozzáférhető összeállításokra is szüksége lehet, mint Pejtin Attila *A zentai hírlapok történeti bibliográfiája 1875–1962*. Zenta, 2004, vagy Simonyi Mária *A magyar politikai sajtó története 1918-ig a mai Vajdaság területén*. Totovec, 2002. Ennek az elvnek következetes érvényesítése okozza, hogy több periodikum esetében a kiadvány címe után mindössze valamelyik korábbi bibliográfia adatai olvashatók: *Ungarn und Deutschland, Unterhaltungen aus der Gegenwart*. Akad magyar nyelvű lap is: az Óbecsén kiadott *Tiszavidék* vagy a nagyikikindai *Torontáli Hírlap*, illetve több Zentán megjelent újság, így a *Zentai Friss Újság*, a *Zentai Függetlenség* vagy a *Zentai Híradó*. Vagyis Lakatos Éva nem könnyíti meg a kutató dolgát. Ugyanakkor kétségtelen tény, hogy az egyes periodikumok irodalmát közlő bibliográfiai szócikk élén a korábbi bibliográfia adatai sorakoznak pontos lapszámmal, ezzel a megoldással azért némileg megkönnyíti a kereső helyzetét, legalábbis abban az értelemben, hogy jelzi a további kutatás szükségességét.

A tételek szerkezeti felépítése logikus, jól áttekinthető, a kéthasábos elrendezésű szövegtörzs tipográfiája kellően szellős, nem zsúfolt. A verzállal, vagyis nagybetűvel szedett cím után az említett bibliográfia adatai találhatóak, majd azután következik az adott tétel sorszáma. Az egyes tételek az alábbi sorrendben követik egymást: monográfiák, tanulmánykötetekben megjelent tanulmányok, periodikumokban közreadott írások. A másodlagos rendező elv a szoros időrend, azonos éven belül pedig – ha szükséges – a szerző és a cím. A szerkesztő az álneves vagy monogramos szerzői neveket megkísérelte feloldani. A tételekhez szükség szerint annotáció kapcsolódik szögletes zárójelben.

A kötet anyagát névmutató tárja fel. Kétségtelenül jó lett volna a többszempon-tú tartalmi feltárást lehetővé tevő gazdagabb mutatórendszerrel ellátni a kötetet. Mivel a bibliográfia elsődleges besorolási rendje a kiadványok címe, gyakorlatilag az egyes periodikumokra lehet a kötetben keresni. Aki nem a különböző lapokra vonatkozó konkrét anyagra kíváncsi a bibliográfiában, hanem a sajtó különféle életmegnyilvánulásait (cenzúra, terjesztés, előállítás, szerkesztői munka stb.) kutatja, nem igazán vagy csak körülményesen tudja használni a könyvészetet. Jó lett

volna tárgymutatóval is kiegészíteni a könyvészetet, illetve hasznos segédlet volna egy földrajzi index is. A sajtótörténet tematikus jellegű feltárásában továbbra is nélkülözhetetlen segédlete a kutatónak a József Farkas-féle bibliográfia III. (*A sajtó elvi és módszertani kérdései*) és IV. (*A sajtó feltételei és keretei*) része.

Az anyag teljessége nyilván feszegeti azokat a határokat, amelyek egy személy által még uralhatók, átláthatók és kezelhetők. Lakatos Éva a bibliográfia szerkesztésével tulajdonképpen egy kutatócsoport munkáját végezte el, egyszemélyes összeállítás az övé, és ebben az értelemben párhuzamba állítható a nagy klasszikus bibliográfusok, Szinnyi József, Petrik Géza, Szabó Károly, Gulyás Pál – vagy a sajtóbibliográfiából hozva időben közelebbi példát – Busa Margit működésével. Mindezeket elismerve, a recenzens egy-két apró hiányosságra hívja fel a figyelmet. Vác városa sajtójából két kiadvány szerepel a bibliográfiában, a *Váci Hírlap* és a *Váci Vörös Újság*. A két periodikumra vonatkozó irodalomból hiányzik a 2013-ban elhunyt Kenyéri Kornélia kiváló munkája, az 1992-ben megjelent *A váci sajtó története 1870–1945.* című monográfia, amely a város teljes sajtótörténete, így benne értelemszerűen a két említett újság története is megtalálható. A 14713. számú tételben Gergely András társszerzője nem Veéky János, hanem Veliky János (a neve a 15945. számú tételben már jól olvasható). Ezek az apró hibák természetesen semmit sem vonnak le a bibliográfia értékeiből és jelentőségéből. Lakatos Éva összeállítása a sajtótörténet valamennyi kutatója számára sokáig nélkülözhetetlen segédlet lesz.

(A magyar sajtótörténet válogatott bibliográfiája 1705–1944. 4. kötet: SZE–Z. Összeállította Lakatos Éva. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, 2013. 347 p.)

Pogány György

A fölvilágosult prókátor testamentuma

Vitkovics Mihály könyvtára

Vitkovics Mihályt (1778–1829) a magyar irodalomtörténet – Horvát Istvánnal és Szemere Pállal együtt – Kazinczy Ferenc pesti triászának tagjaként tartja számon, ők voltak azok, akik tanítványként – nyelvújító és irodalomszervező munkájában – támogatták a mestert, és akik megvívták azokat a csatákat is, amelyeknek befejezésre az idős Kazinczynak már nem volt ereje. Fábri Anna *Az irodalom magánélete – Irodalmi szalonok és társaskörök Pesten 1779–1848* (1987) című remek művelődéstörténeti könyve állított e kornak és a korszak nemes-szándékú hőseinek maradandó emléket. 1805-öt írtak, amikor Pesten még éppen csak megindult a harc a nemzeti gondolat elismertetéséért, amikor szűk baráti körökben, asztaltársaságok intimitásában, takaros munkavacsorák keretében fogalmazódtak programok a „Nemzeti Literaturának” sorsát illetően. S a társaságok egyikében-másikában dallal és énekszóval is jeleskedett Vitkovics Mihály, akiről az is köztudott volt,

hogy egyaránt kedvelte a víg és szomorú énekeket, különösképpen a Csokonai-dalok előadásában tűnt ki.

Révai Miklós, Virág Benedek, Verseghy Ferenc és Kultsár István kora volt ez, ők voltak akkoriban a legkiválóbb pesti literátorok, Kisfaludy Sándor csak alkalmanként fordul meg a köreikben. Közülük a „szent öregnek” tekintett Virág Benedek bohém viselkedésért a rajongásig kedvelte Amivit (Amicus Vitkovics) urat, aki persze lelke mélyén ugyanolyan megfontolt volt, mint volt a magyar reformkor idején minden komoly szándékú ifjú. 1810-ben szerb írotársához, Lukijan Mušickihez írt levelében arra kérte barátját, legyen Kultsár lapjának, a *Hazai Tudósításoknak* a munkatársa: „*Testvérem!* – írta – *Ha a szerb újságokban nem hagyhatunk emléket irodalmunknak vagy más eseményeknek, amelyek érdemesek, hogy az utódokra szálljanak, akkor legyenek meg a magyar újságokban, s idővel, ha támad valamely pravoszláv historikus, legyen valami forrása vagy néhány skicce munkájához.*” Leveléből kitűnik, Vitkovics már akkor komolyan hitt a magyar nyelv kultúráközvetítő szerepében, amikor azt a bécsi udvar még hivatalosan el sem ismerte.

Van tehát alapja annak az izgalomnak, amellyel a korszak iránt érdeklődő föllapozta azt a különös, irodalom- és művelődéstörténeti dokumentumot, amely a közelmúltban látott napvilágot – Csepregi Klára és Bor Kálmán munkáját az Országos Széchényi Könyvtár *Nemzeti Téka* sorozatának legújabb köteteként „*Könyveim az én fiaim*” címmel tette közzé a Vitkovics Mihály pompás könyvtárának tartalmáról és későbbi sorsáról készült beszámolót. A könyv voltaképpen a kiváló reformkori pest-budai szerb író és közéleti személyiség végrendeletbe foglalt könyvjegyzéke alapján rekonstruált könyvtári katalógus nyomtatott változata, mindazonáltal ilyen minőségében is egy kétszáz évvel ezelőtt élt irodalom- és társadalómépítő ember szellemi világába nyújt alapos betekintést.

A fiatal szerb ügyvéd két évtizeden át a pest-budai társas élet közkedvelt alakja volt. Ősei Ószerbiából, a török elől menekülők egyik csapatával költöztek Magyarországra. Fábri Anna azt is kiderítette, hogy a Vitkovics-család nagy tudású elődökkel büszkélkedhetett, s hogy a jeles honoráciorok némelyikét közvetlen baráti szálak fűzték a „*szerb és horvát irodalmi megújulás és irodalmi mozgalmak számos alakjához*”, köztük Dositej Obradovičhoz is. Apja, Vitkovics Péter, a Bécsben tanult egri görögkeleti pap gazdag könyvtárral és feltűnően nagy műveltséggel rendelkezett, s amikor 25 éves korában Budára érkezett, már valóságos irodalmi múlt állt mögötte. A följegyzések szerint 1796-ban, a pozsonyi országgyűlésen ő olvasta föl a Bercsényi haláláról szóló Mikes-levelet. Ekkor már elkészült *A költő regénye* című munkájával, amelyet nem leplezett lelkesedéssel Kármán József *Fanni hagyományai* című művének hatására vetett papírra. Talán ezzel magyarázható, hogy munkája nyomtatásban sohasem jelent meg, az irodalomtörténet ennek ellenére az első magyar regénykísérletek sorában tartja számon. Kármán hatása mellett „*Orczy Lőrinc költeményeinek bukolikája és Virág Benedek horatiusi életeszménye egyaránt tetten érhető a regényben*” – tartja róla az irodalomtörténeti értékelés. Adott volt tehát az ifjú Vitkovics Mihály számára a kellő szellemi háttér ahhoz, hogy a magyar reformkor nemzeti mozgalmainak egyik meghatározó alakjává váljék. Meghatározó alakjává, de nem alakítójává, hiszen jogászai ténykedése túlságosan lekötötte ahhoz, hogy az irodalmi élet folyamataiból ténylegesen kivegye a részét. A literatúra és a poézis csak pihenés, menedék és kikapcsolódás volt a számá-

ra, része ugyan az életének, de nem programként, nem életformaként, mindösszesen csak színész elemként. 1810 augusztusában Döbrentei Gáborhoz intézett levelében maga panaszkolt el:

„Én pedig semmin sem dolgozom. Nincs időm, mint ügyésznek; nincs kedvem, mint anyátlanul maradtnak. Boldog vagy te, hogy a múzsáknak állandóan tömjénezhetsz. Én maholnap csak azt veszem észre, hogy szent körükből végképpen kitiltottanak, s tán örökre elbúcsúztatnak tőlem. Amiket pedig szereztem, úgy tartom, egyedül azokkal foghatom ösmértetni nevemet a hazával. Mivel ha többhöz vagy nagyobb tárgynak kidolgozásához fogok is, annak elkészítésétől ügyészi hivatalaim, amelyek, édes Gáborom, szörnyen untatók és kedvtelenítőek, teljességgel el szoktak akasztani.”

Művelt literátor volt, aki a magyar mellett beszélt németül, latinul, görögül, szerbül és franciául is, felkészültségéből eredően pedig bármelyik pillanatban kiváló vitapartner volt a szalonok pezsgő világában.

Irodalmi kísérletei elárulják, bár időben elszakadt a görög ízlés követésétől, még ismerte a klasszikus formafegyelmet, mindamellett a „*természetes dalforma lehetőségeit a műfaji művelésre való alkalmasságát*” kutatta. Bár népies meséit és aforizmáit (*Vitkovits Mihály meséi és versei*. Pest, 1817) baráti körben szívesen olvasták, az irodalomban azonban mindvégig a házigazda, a társasági élet szervezője maradt. 1812. július végén beköltözött a gazdag, már nem igazán fiatal, de előkelő szerb özvegyasszony, Theodora Popovics Pesten, a Szerb és a Zöldfa utca sarkán lévő házába, amelynek szalonja a háziúr 1828-ban bekövetkezett haláláig a vidám társasági élet hajléka volt, ahol mások mellett Toldy Ferenc is szívesen megfordult.

Az apai örökség, a családi könyvtár az 1810-es nagy tabáni tűzvészben a tempommal és a parókiával együtt elpusztult, Vitkovics azonban új – a kor viszonyaihoz mérten igen tekintélyes magánkönyvtárat épített maga köré. Szempontjait jogi végzettsége, jogász pályája és irodalmi munkálkodása egyaránt meghatározták, ezért nem meglepő, hogy bibliotékájában Bél Mátyás *Notitiae Hungariae*-ja (Posonii, 1777) és Csaplovics János *Magyarország leírása* (1811) mellett a magyar alkotmányos rend valamennyi jogi alapműve – a *jurisprudentia practica* tárháza – szerepelt, mellettük ott sorakoztak a korszak nagy alkotóinak – Fáy András, Báróczy Sándor, Kazinczy Ferenc, Berzsenyi Dániel, Kisfaludy Károly és Sándor, Vályi András, Dugonits András, Kölcsey Ferenc, Vuk Karadžić és mások – munkái is. Összesen 1077 – magyar, latin, német, szerb, orosz, ó- és újjörög, valamint francia – kötet, amelyek jegyzékét az 1829. szeptember 7-én kelt végrendelete tartalmazta. Vitkovics hagyatkozása során döntötte el, hogy „*Bibliothecam Vitkovics Jánosnak Budai Görög nem egyesült Plébánosnak hagyom úgy, hogy ő is a családjára hagyja*”. A hagyaték igazi gondozója idővel János 1829-ben született fia, Vitkovics Gábor (Gavrilo) lett, akinek pályáját a kötet egyik szerzője, Bor Kálmán rajzolta meg. Ő volt az a tudós, aki miután 1855-ben Szerbiába telepedett, hathatósan közreműködött a Szerb Tudós Társaság megalapításában, majd azt követően kapcsolatot tartott fenn a Magyar Tudományos Akadémiával; levelezőtársai sorában pedig Tahallóczy Lajos és Kállay Béni mellett ott szerepelt Szentkláray Jenő is.

A végrendeletet és a hagyatéki leltárt Kerényi Ferenc irodalomtörténész találta meg a Pest Megyei Levéltárban, és 2002-ben megjelent *Pest vármegye irodalmi*

élete (1790–1867) című könyvében publikálta is. Csepregi Klára és Bor Kálmán ennek alapján rekonstruálta a reformkori gyűjteményt. Tudományos feltáró munkájuk során azonosították Vitkovics Mihály könyvtárának köteteit, és megrajzolták „*a korszak egyik jelentős költőjének fizikai, de szellemi értelemben vett műveltségét is*”. A kiváló munka eredményeként létrejött szellemi háttérkép új dimenziót ad a reformkor kiváló alakjának portréjához.

S hogy mi lett a nevezetes könyvtár sorsa? Bizonyos följegyzések alapján arra lehet következtetni, hogy Vitkovics könyvei fia, Gábor (Gavrilo) közreműködésével Belgrádba, a Szerb Nemzeti Könyvtárba kerültek, ahol az 1941. áprilisi bombázáskor a gyűjtemény jelentős részével együtt megsemmisültek. A könyvjegyzék alapján kitapintható szellemi tartalmaiban azonban tovább él a kiváló könyvtár – és a könyvtár megalkotója is. Ha még élne az irodalom- és művelődéstörténeti komparatiztika, gazdagon kamatoztathatná a könyv nyújtotta ismereteket, következtési lehetőségeket.

(Csepregi Klára–Bor Kálmán: „Könyveim az én fiaim”. Vitkovics Mihály könyvtára. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár–Gondolat Kiadó, 2013. 288 p. /Nemzeti Téka/)

Mák Ferenc